

דוצים
שני!!!

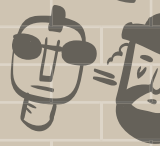
קופונים

ומשנים

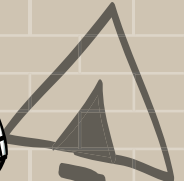
עושה

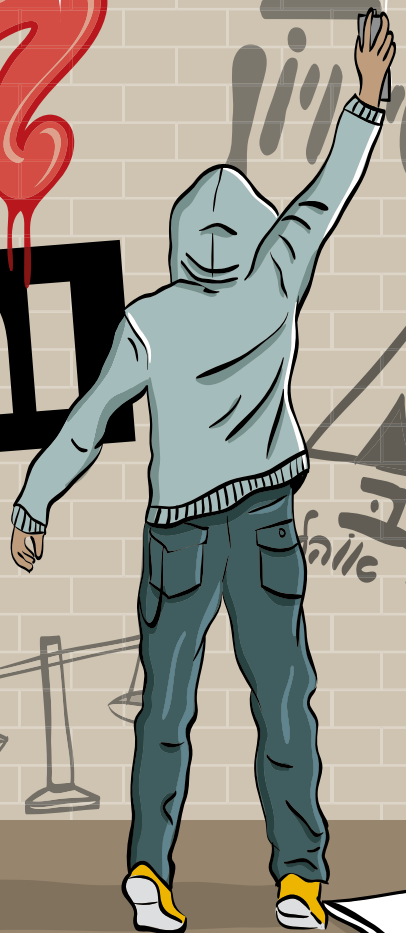
תקווה

תקווה & תקווה

כה אלה

שיעורים לנוער | יפה בניה

מרכז פיתוח תהליכים חימוכים
כל ישראל הברים
מפזרה שמש. טורשה. מארג

שיעורים לנוער | יפה בניה

מרכז פיתוח תהליכים חינוכיים
כל ישראל חברים
ALLIANCE ISRAËLITE UNIVERSELLE
ממוזרח שמש - מורשה - מארג

כתיבה: יפה בניה
ייעוץ: אלי ברקת, חיה נאמן
הבאה לדפוס: חיה פז כהן
עריכה לשונית: דנה רייך
עיצוב גרפי: נעה כהן שלמון
איור: אלעד ליפשיץ
טיפול בזכויות יוצרים: דרורים, רפי כהן

'כל ישראל חברים' מודה ל'קרן אביחי' על תמיכתה בפעילות.

כל הזכויות ליצירות ולתמונות שמורות ליוצרים, לאקו"ם ולהוצאות הספרים.
'כל ישראל חברים' מודה לכל המחברים, היוצרים וההוצאות לאור שנתנו את רשותם להשתמש ביצירותיהם (פירוט מלא בעמוד האחרון).

© כל הזכויות שמורות ל'כל ישראל חברים' תשע"ו 2016

הוצאת 'כל ישראל חברים'

מקווה ישראל: בי"ס חקלאי מקווה ישראל, חולון 5891000
טלפון: 072-2566671, פקס: 03-5537695
ירושלים: אגריפס 42, ירושלים 9430215, בניין כ"ח, קומה E
טלפון: 02-6235034, פקס: 02-5618931

החוברת זמינה לכל דורש באתר 'כל ישראל חברים': www.kiah.org.il

5.....	הקדמה
6.....	מבוא
8.....	השיעורים
10.....	1. אמור לי מה שמך ואומר לך מי אתה
16.....	2. החלומות - שוא ידברו?
24.....	3. קפיצת ראש
30.....	4. אז למה לי מחאה עכשיו?
36.....	5. פערים בחינוך: טעות או מדיניות?
42.....	6. אתם (לא) מחליטים עליי
46.....	7. כל אחד יכול
52.....	8. "לעשות צדקה ומשפט"
60.....	9. החברה שראוי לחיות בה
66.....	10. איך עושים שינוי חברתי?

הקדמה

חלום אתה אומר ואיכה אוכל
 קטונתי מכל זאת ומי אני בכלל,
 אך אם תאמין תראה כיצד
 עוד יקום זה החלום כי לך הוא נועד.

מי יוכל כל זאת לדעת ומי יספר?
 לא נביא ולא חוזה לך הן יבשר,
 כי הכל בשתי ידיך כל שבבלבך,
 הן אתה בנתיב חייך אדון לגורלך.

"חלום", מילים ולחן: אביהו מדינה, ביצוע: ישי לוי

התכנית 'חולמים ומשנים' מיועדת לשיעורי חינוך בכיתות ט-י וכן למסגרות חינוך בלתי פורמלי. היא מציעה לבני נוער לחלום ולפתח חזון חברתי בעזרת חיזוק תחושת המסוגלות שלהם, דרך בחינה ביקורתית של המציאות. בנוסף, התכנית פותחת בפני הנערים והנערות דרכים שבהן יוכלו להגשים את חלומותיהם בהווה ובעתיד.

חלום לתיקון חברתי לצד חשיפה לתופעות חברתיות של אי-שוויון וחוסר צדק עשויים לעורר את הרצון ליצור שינוי, אך במקביל הם גם עלולים לרפות ידיים ולגרום לתחושות של חוסר אונים. מערכי השיעור בחוברת זו משלבים שלוש דרכים בכדי לנטוע בבני הנוער אמונה ביכולת לשנות ולהניע לפעולה: **חיבור לזהות האישית** דרך זיהוי מקורות הכוח והחולשה של הפרט ושל קבוצות השתייכות; **התבוננות ביקורתית** בגורמים לאי-שוויון החברתי; ו**בחינה של דרכים** לשינוי ולתיקון חברתי.

כל מפגש מעלה לדיון סוגיה חברתית, כאשר במרכזו עומד לימוד בית מדרשי, המשלב בין לימוד תוכן לבין שיח, המתקיים בשלושה צירים: בין המנחה לתלמידים; בין התלמידים לבין עצמם; ובין התלמיד למקורות. הדיאלוג בכל אחד מצירים אלה מאפשר שיח לא פורמאלי שנותן מקום לממדים אישיים ולזהויות שונות של בני נוער. בנוסף, הדיאלוג מחזק את החיבור של הלומדים למקורות, ומאפשר להם לגבש עמדה אישית כלפי הערכים והתוכן של השיעורים.

התכנית פותחת צוהר להגשמת חזון של תיקון חברתי באמצעות שני תהליכים חברתיים מקבילים: מצד אחד, שאיפה לצדק ולשינוי הסדר החברתי; ומצד שני, פעולת צדקה מתמדת. השילוב המורכב של שני התהליכים ממחיש בפני הלומדים שהגשמת החזון אינה פשוטה, אך קיימת תקווה שיש בכוחו של חזון זה להתגשם.

מבנה החוברת

החוברת 'חולמים ומשנים' כוללת עשרה שיעורים, וכל אחד מהם מציג נושא חברתי אחר. שלושת השיעורים הראשונים עוסקים בממדים של **זהות אישית**: שמות ומשמעותם; תמונות עתיד; התמודדות במצבים ללא מוצא.

השיעור הרביעי עוסק בשאלת **המחאה החברתית** - תגובה מול מצוקות ומצבים ללא מוצא של אנשים אחרים.

ארבעת השיעורים הבאים (החמישי, השישי, השביעי והשמיני) מרחיבים את המבט אל **החברה בכללותה** ועוסקים בהיבטים שונים של **אישוויון בחינוך ואי-צדק במשפט**.

שני השיעורים האחרונים (התשיעי והעשירי) משרטטים **חזון** של החברה שראוי לחיות בה, ועוברים לשאלה המעשית של **הדרכים לשינוי חברתי**, במטרה להגיע ולממש את החברה שאנו רוצים לחיות בה.

סדר השיעורים בחוברת איננו מחייב את סדר הוראתם בכיתה, ואפשר ליצור מהלכים אחרים. למשל, אפשר להתחיל מן החלק החברתי, ולסיים במישור האישי.

מבנה השיעור בחוברת

השיעורים מובאים בחוברת בסדר קבוע:

הדף הפותח של כל שיעור מציג מידע מרוכז על אודותיו: מטרות השיעור, האביזרים הנדרשים לו ותיאור קצר של מבנה השיעור.

מהלך השיעור מפורט שלב אחרי שלב, כפי שהמנחה אמור להעבירו בכיתה. במקרים רבים מוצעות כמה דרכי פעולה, לבחירת המנחה על פי היכרותו עם הכיתה ותנאי הזמן והמקום. לעתים מצורפות הפניות לאתר אינטרנט למידע נוסף או לסרטון המתאים להקרנה וזמין ברשת.

העזרים להעברת השיעור מובאים בסוף כל שיעור לפי סדרם בשיעור: דף עם מקור או משימה לפתיח, דף הלימוד עם המקורות והשאלות לעיון, דף מידע או משימה לאסיף. את הדפים יש לצלם לתלמידים מתוך החוברת.

מהלך השיעור בכיתה

השיעורים בקובץ "חולמים ומשנים" ערוכים **ללמידה בית מדרשית בחברותא**. מרכז השיעור הוא עיון של הלומדים במקורות שונים ודיון פתוח בזוג או בקבוצה קטנה. עיקר תפקידו של המנחה לעורר את התלמידים לנושא ולעודד את התלמידים לחשוב, להביע דעה ולשמוע את דעות חבריהם. לשם כך, מומלץ לערוך את השיעורים בישיבה במעגל.

לשיעורים בלימוד הבית מדרשי מבנה קבוע, בן שלושה חלקים:

א. הפתיח פותח את השיעור ומציג את הנושא בצורה חווייתית או על ידי חיבור אישי באמצעות משחק, הפעלה, כתיבה, צפייה בסרטון וכדומה.

לחלק מן השיעורים הוצעו שני פתיחים, לבחירת המנחה.

ב. הלימוד הבית מדרשי הוא לב השיעור. הלימוד מתנהל סביב שאלת מוקד, שהיא שאלה "רחבה" המזמינה את התלמידים להתעמק בה ולבחון באמצעותה השקפות עולם וערכי יסוד אישיים וחברתיים. שאלת המוקד מלווה את השיעור כולו בצורות שונות, ומשמשת ציר מרכזי בלימוד הבית מדרשי: הן משום שהיא מציבה במרכז הלימוד סוגיה חברתית-ערכית שהתלמידים צריכים לחקור דרך המקורות, והן משום שאין לה תשובה אחת אלא תשובות שונות ואף סותרות. הלימוד נערך בעזרת דף מקורות, המשלב מקורות מן המסורת היהודית ומקורות מודרניים, כך שהעבר וההווה "משוחחים" זה עם זה ויוצרים זוויות חדשות ומעניינות להתבוננות ועיסוק בשאלת המוקד.

לימוד המקורות יכול להיעשות בשתי דרכים: אם בהנחיית המורה, באופן דיאלוגי ועל ידי שאילת שאלות, ואם בקבוצות - "חברותות". אפשר גם לשלב את שתי הדרכים, למשל: ללמוד את המקור הראשון שבדף במסגרת כיתתית בהנחיית המורה, ואת שאר המקורות ללמוד בקבוצות קטנות.

ג. האסיף "אוסף" את הלימוד ומסכם את השיעור, על ידי דיון מסכם ולעתים גם על ידי פעילות יצירתית, התייחסות למקור נוסף או לסרטון, וכדומה.

לחלק מן השיעורים נוסף נספח, המציע מתודה מעניינת לשילוב בשיעור.

ארגון ההוראה בכיתה

מוקד השיעורים הוא בהעלאת הנושאים לעיון ודיון של התלמידים. לשם כך מומלץ לשבת במעגל. כדי להשיג דיון מעמיק כדאי להקדיש לכל שיעור בחוברת, שיעור כפול בכיתה, מומלץ ברצף. חלק מהפעילויות דורשות הקדשת זמן רב יותר.

• החוברת נכתבה כמערכי שיעור לכיתה בבית הספר, אך מתאימה גם למסגרות חינוך בלתי פורמלי.

• מידע על החכמים שדבריהם מובאים בדפי הלימוד ניתן למצא באתר 'החכם היומי' www.hyomi.org.il

• החוברת זמינה לעיון ולהורדה כקובץ PDF באתר 'כל ישראל חברים' www.kiah.org.il

השיעורים

שיעור 1 אמור לי מה שמך ואומר לך מי אתה

השיעור עוסק בשמות, בקשר בין שם לזהות אישית, ומפתח מודעות לתדמיות החברתיות המוצמדות לשמות מסוימים.

שאלת המוקד של השיעור היא: איך שמו של אדם קובע את ההתייחסות החברתית אליו?

שיעור 2 החלומות - שוא ידברו?

השיעור עוסק באופן שבו אנשים חולמים ומדמיינים את עתידם, וקורא לבני הנוער להעזיז ו"לחלום בגדול".

שאלת המוקד של השיעור היא: איך אנשים משפיעים על עתידם באמצעות החלומות שלהם?

שיעור 3 קפיצת ראש

השיעור עוסק בהתמודדות עם מצבים שנראים ללא מוצא, בדרכים שונות להיחלץ מהם ובאפשרות לדלג בקפיצה נחשונת מעל למכשולים למצב חדש ומבטיח.

שאלת המוקד של השיעור היא: איך נחלצים ממצב ללא מוצא?

שיעור 4 אז למה לי מחאה עכשיו?

השיעור עוסק בחשיבות המחאה מול עוול ואי־צדק, ומנגד בקושי לצאת ולמחות ובנטייה של רבים להישאר מהצד ולא להתערב.

שאלת המוקד של השיעור היא: למה חשוב למחות על עוול שנגרם לאדם אחר? למה קשה למחות ואיך מתגברים על הקושי?

שיעור 5 פערים בחינוך: טעות או מדיניות?

השיעור עוסק באי־שוויון ושעתוק פערים בחינוך, ומבקש לבחון האם הפערים בחינוך הם מקרה, או שהם תוצאה של מדיניות.

שאלת המוקד של השיעור היא: האם מערכת החינוך נותנת סיכוי שווה לכל אחד?

שיעור 6 • אתם (לא) מחליטים עליו

השיעור ממשיך את העיסוק באי־שוויון בחינוך, הפעם מן הזווית של תחושת המסוגלות האישית. עד כמה מה שמשדרים לאדם ומה שמחליטים עבורו גורמים בעלי סמכות - משפיע על תחושת המסוגלות האישית של כל אדם?

שאלת המוקד של השיעור היא: מי מחליט בשביל האדם למה הוא מסוגל?

שיעור 7 • כל אחד יכול

השיעור עוסק במוביליות (ניידות) חברתית ומעלה את המודעות לחסמים המבניים העומדים בדרך להצלחה, בעיקר בפניהם של מי שנקודת ההתחלה שלהם (המשאבים הכלכליים והסימבוליים) היא "נמוכה" בהיררכיה החברתית.

שאלת המוקד של השיעור היא: איך מתגברים על חסמים בדרך להצלחה?

שיעור 8 • "לעשות צדקה ומשפט"

השיעור עוסק בצדק במשפט, ובדילמה שבין הצדק ה"יבש", לבין המקרים שבהם הצדק יכול להיעשות רק אם מפעילים את העיקרון של "לפנים משורת הדין". השיעור מתמקד בסיפורו של איגור קרב, כמקרה מבחן.

שאלת המוקד של השיעור היא: מהו משפט צדק במקרה של אדם עני שמגיע לידי גניבה?

שיעור 9 • החברה שראוי לחיות בה

השיעור עוסק בשאלת החברה הראויה מבחינת סדר חברתי־כלכלי ויחסי אנוש, תוך בדיקת העקרונות העומדים ביסודה של החברה המודרנית.

שאלת המוקד של השיעור היא: מהם היתרונות של חברה שמושתתת על ערכות הדדיות?

שיעור 10 • איך עושים שינוי חברתי?

השיעור עוסק בשתי דרכים מרכזיות לשינוי חברתי: 'הדרך הפרטנית', ו'הדרך המבנית־חברתית', והקבלתן למושגים 'צדקה' ו'צדק' ביהדות, ובוחן האם שתי הדרכים האלה הן מנוגדות זו לזו או משלימות זו את זו.

שאלת המוקד של השיעור היא: איזה מהלך מביא לשינוי חברתי משמעותי: צדקה או צדק?

שיעור 4

אמור לי מה שמך ואומר לך מי אתה

מטרות

- א. להציג את השמות השונים של כל אדם - אם במשמעות כינוי, ואם במשמעות תדמית חברתית ודימוי עצמי, ולפתח מודעות לקשר שבין שם לזהות ולתדמית.
- ב. לבחון איך שמו של אדם קובע את ההתייחסות של החברה אליו, בעיקר כאשר שמות נושאים מטענים של דעות קדומות, שמשפיעים על ההתייחסות החברתית אל האדם.

שאלת המוקד

איך שמו של אדם קובע את ההתייחסות החברתית אליו?

אביזרים

פתיח א: פתקים בשלושה צבעים לכל אחד מהמשתתפים

פתיח ב: כדור משחק

לימוד: דף לימוד (מצורף)

אסיף: אפשרות להקרנת סרטון

מבנה הלימוד

הפתיח מוצע כאן בשתי דרכים לבחירת המנחה.

הצעה א: תרגיל כתיבה. כל תלמיד מתבקש לפרוש את שמותיו השונים: השם שנתנו לו אביו ואמו; השם (או השמות) שבו הסובבים אותו קוראים לו (כלומר הדימוי החברתי שלו); והשמות שהוא היה רוצה לעצמו (אלה קשורים בדימוי העצמי שלו).

הצעה ב: משחק בכדור תוך הכרזת שמות של אישים שונים. התלמידים מתבקשים לזהות את תפקידם ומעמדם על פי שמם.

הלימוד הבית מדרשי בוחן בעזרת המקורות את שאלת המוקד: איך שמו של אדם קובע את ההתייחסות החברתית אליו? הלימוד מתחיל במקור ממדרש תנחומא, שהוא הבסיס ללימוד; ממשיך בהצגת שתי דעות בנושא - דברי חכם בקשי דורון על חשיבות שמירת מסורת, ומנגד דמות ספרותית המביעה הסתייגות משמות גלותיים; לסיום, מובאת כתבה עיתונאית העוסקת בהשפעת שם האדם על ההזדמנויות החברתיות הנפתחות בפניו.

האסיף נוגע בסוגיה של שינוי השם שבה נגע גם הלימוד הבית מדרשי, באמצעות צפייה בסרטון על שינוי שמם של עולי אתיופיה. בדיון המסכם נבחנות השאלות: מה המחיר שעלול להיות לשינוי השם? האם זה רצוי?

לפתיחת שיעור זה מוצעות שתי דרכים לבחירת המנחה:

פתיח א: שלושה שמות נקראו לו לאדם

שמו של אדם הוא רכיב חשוב בזהותו.

מדרש תנחומא מדבר על "שלושה שמות שנקראו לו לאדם": אחד - השם שקוראים לו אביו ואמו, אחד - השם שקוראים לו בני האדם, ואחד - השם שהוא קונה לעצמו.

לפי המדרש, שלושת השמות האלה הם לא בהכרח זהים, ולעתים קרובות הם שונים. גם המילה "שם" במדרש לעתים מכוונת לשם ממש, ולעתים - לתדמית חברתית (כמו למשל בביטוי "שמו הולך לפניו"), או לדימוי עצמי וכדומה.

1. תרגיל כתיבה

התלמידים מתבקשים להבחין בין שמות שונים שכל אדם נושא עמו. כל משתתף מקבל שלוש פתקיות בשלושה צבעים שונים וכותב עליהן שמות לפי הפירוט הבא:

פתק ורוד: מהו השם שנתנו לכם הוריקם? (או השמות, שכן לעתים קרובות יש לאדם גם כינוי בנוסף לשם)

פתק צהוב: באיזה "שם" (או שמות) שקוראים לכם בני האדם בחברה?

פתק ירוק: איזה שם הייתם רוצים "לקנות" לעצמכם?

2. עבודה בזוגות

אחרי הכתיבה יעבדו התלמידים בזוגות וישתפו זה את זה במה שכתבו בפתקיות.

פתיח ב: משחק כדור ושמות

התלמידים עומדים בשני טורים זה מול זה או במעגל, ומתמסרים בכדור.

המנחה זורק כדור לאחד המשתתפים ותוך כדי כך קורא בשם (ראו השמות לדוגמה שלהלן). המשתתף צריך לתפוס את הכדור ולנחש לפי השם, מי האדם בעל השם הזה ומה מקצועו ותפקידו.

שמות לדוגמה: מאיר בוזגלו, מנואל טרכטנברג, דליה דורנר, אשר ידלין, עזיזה כאזום, שלומי חתוכה, שלמה מולא, דני אדינו אבבה, יזהר סמילנסקי, מוחמד דרוויש, עדה יונת, סטף ורטהיימר.

המשחק צריך להיות קצבי ומהיר מאוד.

בתום המשחק המנחה מספר בקצרה על כל אחד מבעלי השמות שאותם קרא במשחק:
מאיר בוזגלו: ד"ר לפילוסופיה ומרצה באוניברסיטה העברית
מנואל טרכטנברג: פרופסור לכלכלה, מילא תפקידים בכירים בממשלה
דליה דורנר: לשעבר שופטת בית המשפט העליון
אשר ידלין: פוליטיקאי שהואשם בעבר בעבירות של גניבה וקבלת שוחד.
עזיזה כאזום: ד"ר לסוציולוגיה ומרצה באוניברסיטה העברית
שלומי חתוכה: משורר ופעיל חברתי, ממקימי קבוצת "ערס פואטיקה"
שלמה מולא: לשעבר סגן יושב ראש הכנסת וחבר כנסת
דני אדינו אבבה: עיתונאי ופובליציסט
יזהר סמילנסקי: סופר עברי וחתן פרס ישראל לספרות (נפטר)
מוחמד דרוויש: משורר ויוצר פלסטיני ידוע (נפטר)
עדה יונת: פרופסור לביוכימיה, כלת פרס נובל לכימיה
סטף ורטהיימר: תעשיין, זוכה פרס ישראל

לימוד

הלימוד הבית מדרשי עוסק בשאלת המוקד: איך שמו של אדם קובע את ההתייחסות החברתית אליו? הוא מתחיל במקור ממדרש תנחומא, על שלושה שמות שנקראו לו לאדם: השם שניתן לו על ידי הוריו, השם שבו קוראים לו בני האדם (במובן של התדמית החברתית שיש לאדם), והשם שהאדם קונה לעצמו או רוצה לקנות לעצמו - ועד כמה יש הלימה בינו לבין התדמית החברתית.

אחר כך נבחנים שלושה מקורות בני זמננו.

הראשון, מתוך הרומן של יהושע קנז, "התגנבות יחידים", ממחיש את הרצון של עולה חדש לקרוא לבנו בשם ישראלי, כדי שהוא ישתלב בחברה הישראלית גאה, כיהודי חדש, ולא כיהודי גלותי שנתפס כ"מסכן".

השני, מתוך דברי חכם בקשי דורון, המבחין בין 'תורת האב' שהיא ההלכה, לבין 'תורת האם' שהיא המסורת הלא-פורמלית שמתבטאת במנהגים, מאכלים, לבוש, שפה ושמות. הרב מתריע מפני הסכנות של זניחת 'תורת האם'.

שני המקורות חולקים זה על זה, וכדאי למנחה לנהל דיון סביב השאלה עם איזו דעה התלמידים מזדהים?

השלישי, לקוח מתוך כתבה בעיתון העוסקת בשאלה איך שמו של אדם משפיע על ההזדמנויות החברתיות הפתוחות לפניו להתקדמות ולהצלחה, למשל במישור ההזדמנויות התעסוקתיות.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

א. צפייה בסרט

לפעמים שינוי שם הוא רצוני ונובע מבחירתו של האדם, ולפעמים שינוי שם נכפה על האדם מסיבות שונות - למשל כפי שקרה עם עולי ארצות המזרח בשנות החמישים של המאה הקודמת, ואחר כך עם עולי אתיופיה.

הסרט התייעודי "ואלה שמותי", בהפקה ובימוי של רות מייסון (רות ונעמי הפקות), בוחן את החוויות ושאלות הזהות של ישראלים ממוצא אתיופי ששמותיהם המקוריים שונו בעת שעלו ארצה.

הכיתה תצפה בקדימון לסרט [1:51 דקות]: www.comtv.co.il/?p=2441 ותדון בו.

ניתן להרחיב את הנושא ולהתייחס לשינוי שם כשינוי תדמית, בין תדמית אישית ובין תדמית חברתית-קבוצתית.

ב. דיון בשאלות:

- איך היית מרגישה/אילו שינוי לך את השם?
- איך מתייחסת החברה למי שבחר לשנות את השם בהתאם למקובל בה?
- איך מתייחסת החברה למי שבחר לשמור על שם שאינו מקובל?

אמור לי מה שמך ואומר לך מי אתה

[...] שלושה שמות נקראו לו לאדם:
 אחד - מה שקוראים לו אביו ואמו,
 ואחד - מה שקוראים לו בני אדם,
 ואחד - מה שקונה הוא לעצמו.
 טוב מכולם - מה שקונה הוא לעצמו.

מדרש תנחומא, שמות, פרשת ויקהל, פרק לה, סימן א

מה הקשר בין השמות השונים?
 כיצד הם משפיעים זה על זה? ?

בת שחוק עלתה על שפתיו, מין חיוך של תימהון, כמו שחייך בבוקר על היותו מסוגל לרוץ עם כולם את ריצת הבוקר עד תזמנה: כל כולו פליאה על דרכיו הנסתרות של הגורל. "יש לי ילד סִבְרָה", הוא אמר, "סִבְרָה כמו אלה", והוא הורה על כמה מאתנו. "הוא יהיה כמו הילדים שגודלים פה מהתחלה. הוא ידבר עברית כמו שהם, הוא לא ידע שום שפה מחוץ-לארץ, רק עברית, וישיר את השירים שלהם [...] לילד שלי אני לא יקרא את השמות המחורבנים האלה מחוץ-לארץ, לופו, שִׁמּוּפּוּ, בְּרִיקוּ, שְׁמֵרְקוּ, אני יתן לו שם של סִבְרָה, מהשמות החדשים האלה, לא שם של מסכנים.

יהושע קנז, התגנבות יחידים, תל אביב: הוצאת עם עובד, 1986, עמ' 596

מה קורה כשבאחדים לשנות שמות לשפתה של אחרים? ?

"בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם ואת לשונם וכו' " (...). השם והלשון והלבוש אינם הלכה למשה מסיני, אין זו תורת אב, ואין חיוב ללבוש או להיקרא בשם מסויים, ואף על פי כן הם המסגרת המייחדת והמאחדת. במצרים עדיין לא הייתה לעם ישראל המסגרת ההלכתית המחייבת אורח חיים יהודי מלא, את תורת האבות שכחו הבנים ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם.

מה שמר על ייחודו של העם, מה מנע התבוללות, ובזכות מה נגאלו? לא בזכות מוסר האב שלא נשמר, אלא בזכות תורת האם, הלבוש המיוחד שהונהג ללא כל ציווי, שפת האם שדיברו בה הבנים, המנהגים המיוחדים שנהגו בהם והבדילו אותם מן האומות, הם ששמרו על ייחודו של העם ובזכותם נגאלו.

הזנח מוסר אב חוטא הוא, ואף על פי כן ישראל שחטא - ישראל הוא, אבל הזנח תורת אם, המשנה שמו, לשונו ומנהגו, מוציא עצמו מן הכלל ומאבד את המסגרת וההגדרה היהודית.

חכם אליהו בקשי דורון, שו"ת בניין אב, כרך ד, סימן עח, ירושלים: תשס"ב, עמ' שנח

כיצד ניתן לשמור את תורת האם ולהישאר אמזרחיים אכאן ועכשיו? ?

התעשייה האווירית דחתה מועמד לעבודה בשל מוצאו המזרחי - כך קבע בית הדין האזורי לעבודה בתל אביב (...). התובע, מישל מלכה, הציג ביולי 2008 מועמדות למשרת פרמדיק במערך הפנימי של התעשייה האווירית. לצורך כך שלח את קורות חייו לראש תחום רפואה דחופה בחברה, גיל־רון בראון. כעבור יומיים ביקש מלכה לברר היכן עומדת מועמדותו, ובראון השיב לו כי המשרה אינה אקטואלית עוד. חודשיים לאחר מכן שלח קורות חיים זהות, הפעם תחת השם מאיר מלכיאלי. זמן קצר לאחר מכן בראון יצר עמו קשר וזימן אותו לראיון.

אילן ליאור, "פיצויים למועמד שלא התקבל לעבודה בתעשייה האווירית בשל מוצאו המזרחי", הארץ, 4.8.2013

מה הסיבה להתנהגות האמנה? איך ניתן לשנות התנהגויות פסולות כאלה? ?

שיעור 2

החלומות - שוא ידברו?

מטרות

- לעורר הכרה בחשיבותם של החלומות בהווה ליצירת העתיד הממשי שלנו.
- לפתח מודעות ל"תמונות העתיד" שכל אחד נושא ולעודד את התלמידים לחלום את העתיד שלהם "בגדול".

שאלת המוקד

איך אנשים משפיעים על עתידם באמצעות החלומות שלהם?

אביזרים

פתיח: דף פתיח (מצורף וצבעים לציור לכל המשתתפים)

לימוד: דף לימוד (מצורף)

אסיף: דף אסיף (מצורף)

פעילות מפת חשיבה: דפי A3 לבנים כמספר המשתתפים וכלי כתיבה מתאימים (טושים) בצבעים שונים

מבנה הלימוד

הפתיח מציע עבודה יצירתית עם הדימוי "להצמיח כנפיים", שויקי שירן משתמשת בו בשירה "נשים קטנות" כדי להמחיש את הרצון והיכולת להרחיב את גבולות החלומות שלנו, ולהגיע רחוק.

הלימוד הבית מדרשי מתמקד בשאלה: איך אנשים משפיעים על עתידם באמצעות החלומות שלהם? הלימוד כולל מקורות יהודיים וכלליים, שכולם עוסקים בקשר שבין החלומות שאנשים מעזים לחלום, לבין העתיד שלהם, שמושפע מהחלומות באופן ממשי.

האסיף מסכם את הלימוד על ידי טקס "הטבת חלומות", שבו כל תלמיד ותלמידה "עובדים" על תמונת העתיד שלהם, או על חלק של תמונת העתיד שאותה הם רוצים להיטיב, יחד עם חבריהם. לפני הטקס לומדים את המקור בגמרא מסכת ברכות, המתאר את מנהג הטבת חלומות במסורת היהודית.

הנספח מציע פעילות של יצירת "מפת חשיבה" בנושא חלומות. זוהי פעילות המאפשרת לכל תלמיד לשרטט מפה הפורשת את הרעיונות, הרגשות והתפיסות שלו בנושא חלומות. אפשר לייצר מפת חשיבה סביב נושא החלומות בכלל, ואפשר למקד את הנושא ב"חלומות שלי".

פעילות זו יכולה להיעשות בפתיח, כהקדמה ללימוד - אם במקום הפתיח היצירתי המוצע כאן, ואם בנוסף לו; והיא יכולה להתקיים בסיום, לאחר האסיף - כחתימה וסיכום של השיעור.

מהלך השיעור

פתיח

ישנם חלומות שאנשים חולמים בלילה, וישנם חלומות בהקיץ, שכוללים גם את החלומות לגבי העתיד האישי. אלה "דימויי העתיד", שמתייחסים לשאלות:

- מה אנחנו רוצים להיות?
- מה אנחנו רוצים להשיג בעתיד הקרוב ובעתיד הרחוק?
- לאן אנחנו מאמינים שנוכל להגיע?
- וגם - מה החששות שלנו לגבי העתיד ולגבי עצמנו בעתיד?
- ובקיצור: איזה עתיד - קרוב ורחוק - אנחנו מצוירים לעצמנו?

השיעור ייפתח בקריאת קטע משירה של ויקי שירן, "נשים קטנות" (ראו בדף לתלמידים המצורף להלן).

תרגיל בציור

המנחה יסביר לתלמידים את המשימה: כמו הכנפיים הנזכרות בשירה של ויקי שירן, גם אנחנו נצמיח כנפיים בציור. ציירו על הדף כנפיים ודמיינו לאן אתם רוצים להגיע... ציירו את המקומות האלה מסביב לכנפיים שציירתם.

לתלמידים הנרתעים מציור אפשר להציע לתאר זאת בכתיבה.

למה בכלל חשוב לחלום? איך החלומות משפיעים בצורה ממשית על העתיד? בכך יעסוק הלימוד הבית מדרשי.

לימוד

הלימוד הבית מדרשי מתמקד בשאלה: איך אנשים משפיעים על העתיד באמצעות החלומות שלהם? הלימוד כולל מקורות יהודיים וכלליים, שכולם עוסקים בקשר שבין החלומות שאנשים חולמים ומעזים לחלום, לבין העתיד האישי, שמושפע מהם באופן ממש. התפיסה בגמרא ש"אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו" וש"כל החלומות הולכים אחר הפה" - פוגשת את התפיסה העכשווית של העתידן דוד פסיג, שעוסק בחיזוי העתיד על פי ניתוח תהליכים ומגמות בעבר ובהווה בכל תחומי החיים. פסיג אומר, שרצונותיו וחלומותיו של אדם בהווה ממלאים תפקיד מרכזי בשאלה, איך ייראה העתיד שלו. נובע מכאן שמי שרוצה להשפיע על עתידו צריך "לעשות עבודה" על חלומות ההווה שלו.

שירו של אביו מדינה (בביצוע ישי לוי) "חלום", פונה אל אדם צעיר שעתידו לפניו, ומעודד אותו לפרוץ מחסומים ולהאמין ביכולת שלו לשרטט את נתיב חייו, בין היתר על ידי ההעזה לחלום עתיד טוב.

חכם יעקב רקח, בדרשה על מעמד הר סיני בספר שמות, מביא את המדרש המקשר בין אחדות ישראל בהר סיני, לבין חלום יעקב: כשם שביליל החלום התאחדו האבנים עליהם שכב יעקב, כך, כעבור דורות רבים, התאחדו בני ישראל בבואם לקבל את התורה. מהדברים עולה כוחם של החלומות להשפיע על המציאות לטווח הקצר והארוך.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

"סדר הטבת חלום" הוא דרך להיטיב (לשפר) חלום לא טוב, חלום שמעציב ומנמיך. כיצד הדבר אפשרי? שיטת "הטבת החלום" נסמכת על התפיסה שמה שקורה במציאות תלוי בפתרון שאדם נותן לחלום, כי "כל החלומות הולכים אחר הפה". כלומר, החלומות מתאימים את עצמם לפתרון שניתן להם.

מנהג עתיק הוא שמי שחולם חלום רע, מיטיב אותו בפני שלושה מאוהביו. יסודו של המנהג בגמרא (מסכת ברכות, דף נה ע"ב): **הרואה חלום ונפשו עגומה, (...) יביא שלושה ויאמר להם: חלום טוב ראיתי. ויאמרו לו: טוב הוא וטוב יהיה, הרחמן ישווה אותו לטוב.**

המנחה יקרא עם התלמידים את המקור התלמודי שבדף לאסיף, ויסביר את הפעולות הבאות: חלומות לעתיד הם לפעמים חלומות שמבטאים חששות, דאגות או חוסר אמונה בעצמנו. ננסה להיטיב אותם בעזרת "טקס הטבת חלום". את הטקס נערוך בקבוצות בנות ארבעה משתתפים. כל משתתף מספר על "חלום" או מחשבה על העתיד שלו שאותם הוא רוצה להיטיב [כלומר להפוך למחשבה טובה], ומנסה בעזרת שלושת חבריו להפוך את החלום לטובה, לספר אותו בצורה אחרת; לשנות אותו; למצוא נקודות אור; וכדומה.

פתיח לשיעור 2:

החלומות - שוא ידברו?

[...]

ברוך השם שנתן לי עינים
ברוך השם שנתן לי אוזן
ממנו צומחות כנפים
גם כנפי הצפור צמחו בגלל שקשק לבה בשמים
היו כמוה

נפלאות.

קטע מהשיר "נשים קטנות", בתוך הספר שוברת קיר, שירים מאת ויקי שירן,
תל אביב: הוצאת עם עובד, 2005, עמ' 46

החלומות - שׂוֹא יִדְבְּרוּ?

עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה, לא פטר לי זה, וכולם נתקיימו בי. לקיים מה שנאמר: "כל החלומות הולכים אחר הפה".

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף נה ע"ב

איך החלום יכול להשתנות בעקבות הפרשנות? ?

הרצונות שלנו בהווה ממלאים תפקיד מרכזי בעיצוב הרעיונות שיש לנו ביחס לעתיד. [...]

[למשל,] הדימוי שיש לתלמידי תיכון על עתידם ממלא תפקיד מרכזי בהכרעת השאלה אם הם ימרדו במערכת באמצעות נשירה או בשל כשל בלימודים. אנשים צעירים המצפים להפוך לפועלים פשוטים לא מבחינים בקשר ברור בין מה שהם עושים בבית הספר לבין המעמד המקצועי העתידי שלהם. לכן, מאבדים הביצועים שלהם בהווה את משמעותם בעיניהם. [...]

לדימוי העתיד, שאנשים נושאים ברוחם, יכולה להיות השפעה דרמטית על מה שיעשו בהווה. [...]

קיימים קשרים משמעותיים בין הדימויים של אנשים על עתידם לבין תהליכי השינויים האישיים והחברתיים העוברים עליהם.

קטעים מתוך: דוד פסיג, "ללמוד את העתיד", אתר אוניברסיטת בר-אילן

איך החלום משפיע על המציאות? ?

חלום אִתָּה אוֹמֵר וְאִיכָּה אוֹכֵל
 קִטּוֹנָתִי מִכָּל זֹאת וְגַם אֲנִי בְּכָלֵל,
 אֶךְ אִם תֵּאֱמִין תִּרְאֶה כִּיצַד
 עוֹד יָקוּם זֶה הַחֲלוֹם כִּי לֶךְ הוּא נוֹעֵד.

מִי יוֹכֵל כָּל זֹאת לְדַעַת וְגַם יִסְפֵּר?
 לֹא נִבְיָא וְלֹא חוֹזֵה לֶךְ הֵן יִבְשֹׁר,
 כִּי הַכֹּל בְּנִשְׁתֵּי יָדֶיךָ כָּל נִשְׁבָּלֶבֶךָ,
 הֵן אִתָּה בְּנִתִּיב חִיָּךְ אָדוֹן לְגוֹרְלֶךָ.

מתוך השיר "חלום", מילים ולחן: אביהו מדינה, ביצוע: ישי לוי

איך להשלימים את החלום? ?

"וַיַּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהָר" מובא בילקוט וזה לשונו: כל מקום שהוא אומר 'יסעו ויחנו' - נוסעים במחלוקת, אבל כאן השוו לב אחד, לכך נאמר 'ויחן שם ישראל נגד ההר'.

ואפשר שכוונת ישראל בעת קבלת התורה להיות באחדות, כי מצינו כשיעקב אבינו עליו השלום, נסע מבאר שבע לחרן, נאמר שם 'ויקח מאבני המקום' (...)

ובאותו לילה כשנתאחו י"ב אבנים זכה לראות בחלום מתן תורה, שכתוב 'והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמיים' [...]. והנה סולם זה סיני, שבא זה כמו שבא זה - 'מוצב ארצה' ו'יתייצבו בתחתית ההר', 'והנה מלאכי אֱלֹהִים' - זה משה ואהרון עולים ויורדים וכו'. עד כאן לשונו.

אם כן אפשר שלזה נתחכמו ישראל בבואם להר סיני להיות באחדות, שעתה נתקיים חלום אביהם, והעמיד י"ב שבטים נגד אותם י"ב אבנים שנתאחו.

חכם יעקב רקה, קולו של יעקב, דף קנו, בת ים: מרכז אור שלום תשס"א [מתורגם]

כיבדו השפיעו חלום יעקב על בניו כמבור שנים רבות כל כך? ?

אסיף לשיעור 2:

החלומות - שוא ידברו?

סדר הטבת חלום

אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן:
 הרואה חלום ונפשו עגומה,
 ילך ויפתרנו בפני שלושה.
 יפתרנו?!

והרי אמר רב חסדא שהכול תלוי בפירוש החלום, ושמה יפתרו לו לרעה.
 אלא אמור: ייטיבנו בפני שלושה.
 יביא שלושה ויאמר להם: חלום טוב ראיתי.
 ויאמרו לו: טוב הוא וטוב יהיה, הרחמן יעשה אותו לטובה.
 שבע פעמים יגזרו עליך משמים שיהיה טוב ויהיה טוב.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף נה ע"ב [מתורגם ומבואר]

סדר הטבת חלום

1. כל משתתף חושב על "חלום", או מחשבה על העתיד שלו, שאותה הוא רוצה להיטיב, כלומר להפוך למחשבה טובה.
2. הכיתה תתחלק לקבוצות של ארבעה תלמידים בכל קבוצה.
3. בכל קבוצה, כל אחד מהתלמידים יספר על החלום שמעציב או מטריד אותו, וינסה בעזרת שלושת חבריו להפוך את החלום לטובה: לספר אותו בצורה אחרת; לשנות אותו; למצוא נקודות אור; וכדומה.
4. כל אחד מחברי הקבוצה ייטיב את החלום שלו בתורו.

נספח: יצירת מפת חשיבה בנושא "חלומות"

מהי מפת חשיבה?

מפת חשיבה, mind map, היא כלי שמשקף בצורה חיצונית את מבנה המוח והחשיבה של כל אדם: מבנה של קשרים וחיווטים, כמו ענפים של עץ, שמשתרגים מרעיון מרכזי אחד. בעזרת מפת החשיבה ניתן לערוך מעין "סיעור מוחות" על הנושא שנבחר. תהליך הבנייה של מפת חשיבה מאפשר לאדם לחקור את המחשבות, הרעיונות, האמונות, השאלות והרגשות שיש לו על אודות נושא מסוים.

במרשתת (אינטרנט) תוכלו למצוא דוגמאות רבות ל'מפת חשיבה'. ניתן להקרין אחת מהן לתלמידים להדגמה.

הכנת מפת חשיבה

1. מתחילים במרכז של עמוד ריק. מצירים עיגול ובתוכו כותבים את נושא המפה (למשל: החלומות שלי).
2. מן העיגול מוציאים "ענפים" לתחומים שונים הקשורים בנושא (למשל: חלומות טובים, חלומות קשים, החלומות של ההורים שלי, חלומות מקצועיים, חלומות לחיים האישיים, וכו'). יש לצייר כל ענף בצבע שונה.
3. ממשיכים ומוסיפים ענפים מדרגה שנייה ושלישית לכל ענף וענף. הקווים היוצאים מענף אחד צריכים להיות באותו הצבע של הענף.

הנחיות לתלמידים:

- חשבו פתוח ויצירתי, וכתבו כל דבר שעולה במחשבתכם בנושאים אלו. כתבו קצר ותמציתי.
- "זרקו" הכול על הדף; חשוב לא לסנן כלום. חשיבה אסוציאטיבית ולא שיפוטית היא נקודת המפתח בכלי זה.

מהלך השיעור

ציוד: דפי A3 כמספר התלמידים, טושים צבעוניים.

- א. המנחה יסביר מהי מפת חשיבה וינחה את התלמידים כיצד לצייר אותה.
- ב. כל תלמיד יצייר את מפת החשיבה של החלומות שלו.
- ג. בזוגות, התלמידים משתפים זה את זה ומשווים בין המפות.

שיעור 3

קפיצת ראש

מטרות

- לפגוש את הקושי להעז, וללמוד לפעול בנחישות גם במצבים קשים בחיים, כשנדמה שאין דרך לשנות את המצב.
- להכיר דרכי התמודדות שונות במצבים כאלה, ולבחון את היתרונות ואת החסרונות של כל אחת מן הדרכים.

שאלת המוקד

איך נחלצים ממצב ללא מוצא?

אביזרים

פתיח: דף פתיח (מצורף), אפשרות להקרנת סרטון מיוטיוב
לימוד: דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיח יוצא מן השיר "יציאת מצרים" של אתי אנקרי. **סיפור יציאת מצרים** הוא הסיפור שסביבו נשאל את השאלות על התמודדות במצבים שנראים ללא מוצא. בתוך סיפור יציאת מצרים נתמקד ברגע דרמטי אחד: הרגע שבו בני ישראל מוקפים מכל צדיהם - מולם ים סוף, ומאחוריהם רכב פרעה ופרשיו. מצב שנראה ללא מוצא. מה עושים?

באמצעות סיפור בני ישראל העומדים בפני מצב שנראה ללא מוצא, המנחה יוביל את התלמידים למקום האישי, הרגע הזה ביציאת מצרים הוא משל למצבים אישיים של סגירה ומצור שכל אדם פוגש בחייו. הפתיח מבקש לעשות את החיבור האישי לסיפור הלאומי.

הלימוד הבית מדרשי עוסק בשאלה: איך נחלצים ממצב ללא מוצא? בדף הלימוד מובאים שלושה מקורות מדרשיים המרחיבים ומשלימים את הסיפור שבתורה, ובקטע מתוך מאמר של תמר יואל על "קפיצת הקנגורו", על מצבים בחיים שבהם נדרש האומץ לקפוץ "קפיצת קנגורו". המקורות מציעים דרכים שונות להתמודדות.

האסיף "אוסף" את הלימוד על ידי שאלות שנועדו לעורר דיון רפלקסיבי, המחבר את האישי עם הכללי ואת המישור הקוגניטיבי עם המישור הרגשי. הדיון המסכם נועד לבחון במשותף מה המחיר ומה הרווח בכל אחת מחמש דרכי ההתמודדות שנפרשו בלימוד הבית מדרשי; ומהי הדרך המועדפת על כל אחד ואחת מן התלמידים.

מהלך השיעור

פתיח

המנחה יציג לתלמידים את הנושא:

כול אדם עומד לפעמים במצבים שנראים חסרי מוצא. איך מתמודדים עם מצבים כאלה?
השיעור יפתח בשמיעת השיר "יציאת מצרים" של אתי אנקרי:
www.youtube.com/watch?v=47_4ZdkW0zo

יש רגע בסיפור יציאת מצרים שבו בני ישראל לכודים מכל הכיוונים: לפניהם הים, מאחוריהם הפרשים המצרים. כך מתואר המצב בתורה:

"וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם, וַיִּשְׁיֹגוּ אוֹתָם חַנְיָם עַל הַיָּם, כָּל סוּם
רֶכֶב פָּרְעֹה, וּפָרָשָׁיו וְחִילוֹ... וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם נֹסְעֵ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּרְאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶל ה' "

[שמות יד, יג-יד]

דמיינו את מצב הסכנה שבו נתונים בני ישראל: הם בורחים מפני המצרים למדבר ומגיעים עד גדות ים סוף ואינם יכולים לחצותו ולהמשיך לברוח, והמצרים "סוגרים" עליהם. הסכנות מקיפות אותם מכל צד, מן הים ומן היבשה. אין להם לאן לברוח והם שרויים במצב של חוסר אונים, פחד ואימה.

בשיר של אתי אנקרי הסיפור מקבל משמעות נוספת, אישית: "ולפעמים נדמה לי / שאנחנו שם עדיין / פרעה הוא הפרעה שלי / וצר לי ממצרים".

האם עמדתם פעם במצב דומה?

המנחה יבקש מהתלמידים להיזכר במצב כזה ולכתוב עליו קטע קצר בן כמה משפטים.
ניתן להזמין את מי שמעוניין לשתף בחווייתו ולקרוא לכיתה את שכתב.

לימוד

הלימוד הבית מדרשי עוסק בשאלה: איך נחלצים ממצב ללא מוצא? הלימוד מתבסס על שלושה מקורות מדרשיים המרחיבים ומשלימים את הסיפור שבתורה. המדרש בשיר השירים רבה ממחיש את הקושי שבמצב על ידי דימוי מצבם של ישראל ליונה שברחה מפני נץ ונכנסה לנקיף סלע ומצאה שם נחש מקנן. על פי המכילתא, ברגע הקשה הזה בני ישראל התפצלו לארבע קבוצות, וכל אחת מהן מציעה דרך אחרת להיחלצות מן המצב. במדרש הבא מהמכילתא

מתוארת דרך חמישית, אשר ננקטה על ידי אדם אחד - נחשון בן עמינדב, שקפץ לים (הביטוי "קפיצה נחשונית" לקוח מהסיפור הזה).

בנוסף למקורות המדרשיים, דף הלימוד כולל קטע מתוך מאמר של תמר יואל על "קפיצת הקנגורו". לימוד הקטע הזה משמש כמעבר מסיפור יציאת מצרים והקפיצה של נחשון בן עמינדב אל המצבים בחי היומיום שבהם נדרש האומץ לקפוץ "קפיצת קנגורו".
 להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

המנחה יערוך דיון במליאה בשאלות:

1. איזו מארבע הדרכים המוצגות במכילתא דרשב"י הייתם בוחרים, אילו הייתם במצב דומה?
2. מה דעתכם על הדרך החמישית - זו שבחר נחשון בן עמינדב: האם היא הדרך הנכונה? האם היא נכונה בכל מצב?
3. מה הסכנות והמחירים של "קפיצה נחשונית"?

פתיח לשיעור 3:

קפיצת ראש

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם, וַיִּשְׁיֹגוּ אוֹתָם
 חֲנִיּוֹת עַל הַיָּם, כָּל סוֹם רָכַב פָּרְעוֹה,
 וַפָּרְשָׁיו וְחִילוֹ...
 וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
 מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד,
 וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶל ה'.

שמות יד, יג-יד

יציאת מצרים

מילים ולחן: אתי אנקרי

וּלְפַעֲמִים נִדְמָה לִי
 כְּשֶׁבָא לִי לְהַרִים יָדַי
 פָּרְעוֹה הוּא הַפָּרְעוֹה שְׁלִי
 וְצַר לִי מִמִּצְרַיִם

וּלְפַעֲמִים נִדְמָה לִי
 שְׂאֲנַחְנוּ שָׁם עֲדִין
 הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ אֶל הַהָר
 מִתְחַנְּנִים לְמַיִם

שְׂיִפְתָּחוּ לְשָׁנַיִם
 הַמַּיִם הַמְּלוֹאִיִּם
 וְנַעֲבוֹר בְּאֲמָצֵעַ
 כָּל אֵלֶּה שֶׁהוֹלְכִים

וְהֵם עוֹלִים עָלֵינוּ
 צָבָא שֶׁל פְּרָשִׁים
 קָשָׁה מְאֹד לְמִשָּׁה
 אֵין אֲמֹנָה בְּלֵב הָאֲנָשִׁים

מְגַע הַחוֹף מְרָגִיעַ
 הַיָּם אֶת פִּיּו פּוֹעֵר
 אוֹלֵי נַחְזוֹר מִצְרַיִמָּה
 הַפְּחָד לֹא זוֹכֵר

[...]

לְצֵאת בְּיִצְיַאת מִצְרַיִם
 לְבוֹא אֶל הַמְּדִבָּר
 אוֹלֵי נִמְצָא שָׁם מַיִם
 בְּדֶרֶךְ אֶל הַהָר

שְׂיִפְתָּחוּ לְשָׁנַיִם
 הַמַּיִם הַמְּלוֹאִיִּם
 וְנַעֲבוֹר בְּאֲמָצֵעַ
 כָּל אֵלֶּה שֶׁבוֹכִים

האם זמנית פוסק במצב כזו?

קפיצת ראש

בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? ליונה שברחה מפני הנץ, ונכנסה לנקיף הסלע ומצאה שם הנחש מקנן, ונכנסה לפניו, ולא היתה יכולה להיכנס שעדיין הנחש מקנן. לחזור לאחורה, לא היתה יכולה - שהנץ עומד בחוץ.

מה עשתה היונה? התחילה צווחת ומטפחת באגפיה [בכנפיה] כדי שישמע אותה בעל השוכך ויבא להצילה.

כך היו ישראל דומים על הים. לרדת לים לאהיו יכולין, שעדיין לא נקרע להם הים. לחזור לאחוריהם לא היו יכולין, שכבר פרעה התקרב.

מה עשו? "וַיִּרְאוּ מְאֹד וַיִּצְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'".
 מיד "וַיִּשְׁעֵה ה' בַּיָּם הַהוּא" (שמות יד, ל).

מדרש שיר השירים רבה, פרשה ב (מדרש לפסוק ב, יד: "וּנְתִי בְּחֶגְיוֹ הַפְּלֵעַ")

איך היונה לא התייאשה להחזרה שנקלטה אליו?

- בארבע כיתות עמדו ישראל על הים.
- אחת אומרת: ניפול לים,
- ואחת אומרת: נחזור למצרים,
- ואחת אומרת: נעשה מלחמה,
- ואחת אומרת: נצווח כנגדן.

מכילתא דרבי ישמעאל, פרשת 'ויהי בשלח', סוף פרשה ב

נסדו את ארבע הדרכים כגישות אפשריות
 בשיות איצו דרך שזיפה בשיוניכס?

כיוון שעמדו שבטים ליד הים,
זה אומר: אין אני יורד תחילה לים,
וזוה אומר: אין אני יורד תחילה לים [...]
מתוך שהיו עומדים ונוטלים עצה -
קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים.

מכילתא דרבי ישמעאל, פרשת ויהי בשלח, פרשה ה

מה צאתכם אל קפיצתו של נחשון?
האם הייתם לואלצים את צרכו?

ישנם רגעים בהם נדרשת תנועה מסוג שונה לגמרי -
תנועה של זינוק קדימה.

[...] תנועה של קנגורו היא זינוק כזה של שינוי: קפיצה
גדולה ומלהיבה המדלגת בבת אחת על מכשולים ותהומות
ומציבה אותנו במקום חדש לגמרי. [...]

המשמעות היא לזנק באמצעות קפיצה אחת גדולה קדימה
מעל כל המכשולים והפחדים שמנעו מאתנו עד כה לממש
את חלומותינו. תנועת הקנגורו היא תנועה של התלהבות,
שמחה והרפתקה. חיית הקנגורו מאתגרת אותנו להעז
ולזנק אל הבלתי נודע.

על פי: תמר יואל, "שינוי וצמיחה אישית דרך קפיצת הקנגורו", באתר 'מאמרים'

מה נחול כבי אקסל? קפיצת קנארו?
הביאו צולמאות אאנליס לקפצו קפיצה כזו.

שיעור 4

אז למה לי מחאה עכשיו?

מטרות

- לבחון את הקושי למחות כשפוגשים עוול שנעשה לאדם או אדם השרוי במצוקה.
- לפתח מעורבות חברתית ואומץ למחות כנגד עוולות. גם כשהדבר אינו נוגע לאדם באופן אישי.

שאלת המוקד

למה חשוב למחות על עוול שנגרם לאדם אחר?

אביזרים

- פתיח א:** אפשרות להקרנת סרט מאתר יוטיוב
- פתיח ב:** פקעת צמר גדולה
- לימוד:** דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיח מוצע כאן בשתי דרכים לבחירת המנחה.

הצעה א: צפייה בקטע מתוך תכנית הטלוויזיה "מה אתם הייתם עושים?" ועימות התלמידים עם השאלה: מה אתם הייתם עושים במקרים המתוארים בסרט, אילו הייתם שם? זאת, כדי לבחון במשותף את הקושי להגיב למצוקות של אנשים אחרים.

הצעה ב: "משחק פקעת הצמר". המשחק ממחיש, באמצעות חוט הצמר המלופף בין כל חברי הקבוצה, את הקשר והתלות ההדדית שקיימים בין בני האדם.

הלימוד הבית מדרשי יעסוק באמצעות מקורות שונים ודעות שונות בשאלת המוקד: למה חשוב למחות על מצוקה של הזולת? המקורות הראשונים מתארים את התרבות הקפיטליסטית, שבה כל אחד נמצא במרוץ לפסגה לבדו, בבדידות גדולה. המקורות המסורתיים מעמידים מול המציאות את הערך היהודי של ערבות הדדית, ומקור נוסף מציב את החובה להתגבר על האדישות ולנקוט עמדה.

האסיף סוגר מעגל ומביא בקצרה את סיפורם של הסטודנטים שהצטרפו למאבק של עובדות הניקיון באוניברסיטת בן-גוריון בנגב על תנאי העסקתן.

באמצעות סיפור זה ייערך דיון בשאלת המחאה: מתי אנשים מתגייסים למחות ומתי הם נותרים אדישים? כיצד ניתן להרחיב את מעגלי המעורבות של בני נוער?

פתיח

בחברה שמקדשת אינדיווידואליזם, אנשים רבים נוטים להיות אדישים למצוקות של אחרים. לעתים קרובות האדישות אינה נובעת מרוע ואטימות, אלא משגרת החיים השוחקת והעמוסה ומהקושי שנדרש כדי לעשות מאמץ אקטיבי ולהיאבק בעוול ובאי־צדק. לשיעור זה מוצעות שתי דרכים לפתיחה, לבחירת המנחה.

פתיח א: מה אתם הייתם עושים?

השיעור יפתח בצפייה בסרטון [שאורכו 19 דקות] מתוך תכנית הטלוויזיה "מה אתם הייתם עושים?" (ערוץ 2 שידורי קשת). בתכנית חיים הכט יוצא לבדוק את התנהגות הציבור סביב דילמות מוסריות שמתעוררות בסיטואציות שונות בחיים. תגובותיהם של עוברי האורח המתועדות במצלמה נסתרת, ועולות לדיון באולפן.

www.youtube.com/watch?v=9OvA_32nhXM

א. תחילה תצפה הכיתה בחלק הראשון, עד דקה 2:00.

המנחה יעצור וישאל את התלמידים: מה אתם הייתם עושים במקרה הזה?

ב. לאחר הדיון הכיתה תצפה בהמשך הסרט עד סופו, ובסוף הצפייה יערוך המנחה דיון קצר עם התלמידים:

האם הייתם פעם במצב שבו הייתם זקוקים לעזרה ונתקלתם באדישות?

איך הרגשתם?

פתיח ב: משחק פקעת הצמר

המנחה מחזיק בידו פקעת צמר, מלפף את קצה החוט סביב האצבע וזורק את הפקעת לאחד התלמידים. התלמיד שאליו נורקה הפקעת - אווחו בחוט וזורק את הפקעת לתלמיד נוסף, וכך הלאה עד שכל המשתתפים קיבלו את הצמר, ונוצרה רשת מסובכת.

כעת המשימה של הקבוצה היא לשחרר את ה"פלונטר" (הקשר הסבוך) שנוצר.

המנחה יערוך דיון קצר בשאלה:

עד כמה, בחיים, אנחנו "קשורים" אחד לשני ותלויים זה בזה?

לימוד

הלימוד הבית מדרשי יעסוק בשאלת האחריות החברתית של כל אדם: האם אני רק לעצמי או שיש לי אחריות כלפי האחרים? מה אני עושה כשאני נתקלת בעוול ואי-צדק? לבירור הנושא יובאו מקורות המביעים עמדות מנוגדות. המקור הראשון, מאת הסופרת איין ראנד, מציג תפיסה אינדיווידואליסטית קיצונית, שעל פיה האדם לא צריך להתייחס למצוקות של הזולת אלא להתמקד בעצמו בלבד. ראנד מכנה בלעג את הערך של ערבות הדדית בשם "הילולת הקרבה עצמית".

במקור אחר, העיתונאית גל גבאי מתארת גם היא תרבות קפיטליסטית אינדיווידואליסטית, שבה כל אחד נמצא במרוץ לפסגה לבדו, בבדידות גדולה ומתוך שכחה של ערך הערבות ההדדית. אלא שבניגוד לראנד, גבאי ביקורתית מאוד ביחס לתרבות הזו.

שני המקורות הבאים - ממסכת שבת בתלמוד הבבלי ומספר "פלא יועץ" מאת חכם אליעזר בן יצחק פאפו, מציגים את החובה שמציבה המסורת היהודית בפנינו - החובה למחות. מחויבות זו חלה על כל אחד ואחת בחברה ונפרשת על פני מעגלים שונים: החל ב"אנשי ביתו", המשך ב"אנשי עירו" וכלה בכל העולם כולו. חכם פאפו, מתוך הכרה בקושי שיש במחויבות העצומה הזו, יוצר הבחנה בין "מחאה" ל"תוכחה". מחאה כרוכה במאבק, לפעמים אלים, ולא כל אחד יכול להתגייס לכך. תוכחה, לעומת זאת, הנעשית בדיבור, היא חובה על כל אדם ואדם.

המקור האחרון, מאת הפילוסוף והמנהיג הסוציאליסטי אנטוניו גראמשי, מציג גם הוא את היפוכה של העמדה של איין ראנד: החובה להתגבר על האדישות ו"לתפוס צד", וההבנה שאם אני לא אנקוט עמדה - אנשים אחרים ידאגו להציב עובדות בשטח בשבילי.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

המנחה יסכם את הלימוד: ראינו שחובה על האדם למחות על מה שבכוחו להשפיע. במדינה דמוקרטית, לכאורה כל אחד יכול למחות על כל נושא (להפגין, לתלות שלטים, לכתוב מכתבי מחאה). האם אנו ערים לעוול ומוחים?

באסיף יוצג סיפורה של מחאה אחת: הסטודנטים באוניברסיטת בן-גוריון בנגב שהתגייסו לטובת עובדות הניקיון באוניברסיטה, שמעסיקיהן פגעו בזכויותיהן:

סטודנטים נאבקו למען עובדות הניקיון באוניברסיטה

בשנת 2008 סטודנטים באוניברסיטת בן-גוריון שבבאר שבע ערכו מחקר וגילו שחברת הניקיון שמעסיקה האוניברסיטה אינה משלמת לעובדות, שרובן עולות חדשות, את מלוא שכרן ופוגעת בזכויות שלהן. כשהסטודנטים פרסמו את המידע, חברת הניקיון הודיעה שתפטור את העובדות. הסטודנטים לא ויתרו, הם ערכו הפגנות ואף הזמינו מרצים מהאוניברסיטה וחברי כנסת למחות יחד איתם.

לבסוף נחתם הסכם ובו נקבע כי העובדות לא יפוטרו ויזכו לכל התנאים הסוציאליים הנדרשים בחוק כולל תוספת ותק. האוניברסיטה אף הקימה גוף מפקח שיבדוק שאכן העובדים זוכים לתנאים המשופרים שהובטחו. כמו כן התחייב הקבלן להכיר בוועד שהקימו העובדות.

מידע נוסף ניתן לקרוא בידיעה מאת אייל דץ, שפורסמה באתר 'זואלה', 20.7.2008, news.walla.co.il/item/1316066.

ניתן לצפות בקטע מסרטון על אחת מהפגנות של ארגון הסטודנטים צ"ח (צדק חברתי) ביום 23.12.2007, www.youtube.com/watch?v=E_eQG7P9yw4.

המנחה יספר את סיפור המעשה ויערוך דיון על **שתיים** מהשאלות:

- מה גרם לסטודנטים להצטרף למחאה?
- איזה השפעה הייתה להצטרפות הסטודנטים למאבק?
- אילו עוולות מעוררות אותנו לפעולה? מתי אנחנו אדישים?
- כיצד ניתן להרחיב את מעגלי המעורבות של בני נוער?
- הציעו תחומים שמעניין אתכם לפעול בהם לשינוי.

אז למה לי מחאה עכשיו?

רציתי לבוא לכאן כדי לומר שהנני אדם אשר אינו קיים למען הזולת. הדבר צריך היה להיאמר. העולם הולך ונכחד בגלל הילולת 'הקרבה עצמית'.

איין ראנד, כמעין המתגבר, תרגום: ד' אליאב, תל אביב:
הצאת ש' פרידמן, 1954, עמ' 742

לבוש 'הקרבה עצמית' עולה להחריב את העולם? ?

אנחנו הדור שהסכים לחיות תמיד על פי תהום, עם טווח טעות אפס ואפס מנגנוני הצלה חברתיים, והכול בשביל הסיכוי להגיע לפסגה, לשפיץ, לחצות אוקיינוסים של מעמדות ועשירונוים ולהשתבץ באלפיון העליון.

נכון, העולם החדש פיתה אותנו כי העניק סיכוי, כזה שהניע אותנו על מסלול ריצה לעבר יעדים מדומיינים [...] אבל הוא גם לקח אותנו האחד מהשני: את הערבות ההדדית, את ההבטחה שאם נטעה או נמעד לא ניפול את כל הדרך עד לקרקעית אל ההתרסקות הוודאית.

גל גבאי, "פרויקט הפרטת המחשבה", אתר 'המקום הכי חם בגיהנום', 14.11.2013

מה הסכנות של חברה השלמה באוקס את הצלחת היחיד? ?

כל מי שאפשר [יכול] למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו.

באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו.

בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו.

תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף נד ע"ב

כא אבא נתפס (=נענש) על שתיקתו
 בהתקא אבוד האמא לאו. איך
 יוצאים מה כוח האמא של כא אבא?

[...] והנה מה שאמרו, "מי שיש בידו למחות באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, באנשי ביתו - נתפס על אנשי ביתו", דמשמע שאין הדבר אומר לכול, אלא למי שיש בידו למחות [...] שתוכחה לחוד ומחאה לחוד: שתוכחה בדברים, ומחאה בשוטים ומקלות, שזה אינו ביד כל אדם [...]

חכם אליעזר בן יצחק פאפו, ספר 'פלא יועץ', ערך 'תוכחה', ירושלים, תרס"ג, כרך ב, עמ' פו

מה בין יתוכחה ליאמאיה?
 מה יותר קשה אביצה?

[...] אני מאמין שלחיות זה אומר לתפוס צד. לא יכולים להתקיים אנשים סתם, כמו זרים בעיר. מי שחי באמת לא יכול שלא להיות אזרח, שלא לתפוס צד. אדישות היא אובדן כוח הרצון, היא טפילות, היא פחדנות, היא לא חיים.

[...] בפועל מה שקורה זה שכמה ידיים פועלות במחשכים, ללא פיקוח של איש, וכותבות את ספר החיים הקולקטיבי, בעוד שהכל מתעלמים מזה כי זה לא מעניין אותם. [...] וכך קורה שמה שנכתב במחשכים לבסוף מתרחש [...] [ואז] יש כמה שמתבכיינים ויש אחרים שמסננים קללות, אבל כמעט אף אחד לא שואל את עצמו: אם אני הייתי עושה את מה שהייתי צריך, אם הייתי מתעקש על הרצון שלי, על מה שהצעתי שצריך לעשות, האם היה קורה מה שקרה?

אנטוניו גראמשי, "האדישים", 1917, תרגום: אלי בן רימוז
iatrogenico.wordpress.com/2011/06/01/antonio-gramsci-gli-indifferenti

למי אתם נוקטים עמדה ולמי אתם אפוישים ונותנים אמביאונט להתנהל מעצמה?

שיעור 5

פערים בחינוך: טעות או מדיניות?

מטרות

- א. לחשוף את התלמידים לפערים הקיימים במערכת החינוך - בין תלמידים מקבוצות שונות, בין אזורים גיאוגרפיים שונים, בין מרכז לפריפריה גיאוגרפית וחברתית.
- ב. לבחון האם הפערים בחינוך הם יד המקרה או שהם תוצאה של מדיניות לא-שוויונית, ואיך הם משועתקים שוב ושוב, כך שקשה לצמצמם.

שאלת המוקד

האם מערכת החינוך נותנת סיכוי שווה לכל אחד?

אביזרים

פתיח: מעטפות ובהן כסף למשחק בסכומים שונים, ממתקים
לימוד: דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיח כולל משחק "מכירה פומבית". המשחק ממחיש ומדמה מציאות חברתית שבה נקודות המוצא של האנשים שונות (מבחינת כסף, אזור מגורים, יוקרה מעמדית וחברתית, קשרים ועוד). במצב כזה, הפערים גדלים ולא מצטמצמים (למעט מקרים יוצאים מן הכלל). הדרך היחידה לעצור את הרחבת הפערים ולצמצם אותם היא על ידי מדיניות שוויונית. זוהי מדיניות מכוונת, שמתערבת בתהליך שעתוק הפערים מדור לדור ומתקנת אותו.

הלימוד הבית מדרשי עובר מן המשחק שמדמה מציאות חברתית כללית, אל התחום הספציפי של החינוך, והוא שואל: מה יוצר אי-שוויון בחינוך? המקורות שיילמדו מציגים תשובות שונות לשאלה.

האסיף חושף בפני התלמידים נתונים על אי-השוויון בחינוך בצורה של חידון. בעקבותיו יתקיים דיון כיתתי על הדרכים האפשריות לשנות מצב של אי-שוויון.

"למרות ההתרחבות הדרמטית של מערכת ההשכלה הגבוהה בשני העשורים האחרונים, היא עדיין מאופיינת בפערים חברתיים ניכרים בין קבוצות דומיננטיות בחברה הישראלית לבין קבוצות מהפריפריה החברתית".

מתוך דו"ח מחקר: נגישות להשכלה גבוהה בקרב צעירים מהפריפריה החברתית בישראל, מאת: יריב פניגר, חנה איילון ועודד מקדוסי. הדו"ח הוגש לקרן גנדי, מרץ 2013, עמ' 3

מתי מתחילים הפערים בחינוך? איך הם נוצרים ואיך הם משועתקים?
(שעתוק=העברת הפערים החברתיים מדור לדור)

ננסה תחילה להבין את האופן שבו הפערים נוצרים ומשועתקים באמצעות משחק.

א. משחק - מכירה פומבית

ציוד: מעטפות ובתוכן שטרות כסף למשחק [בסכומים שונים], ממתקים.

מחלקים לכל משתתף סכום מסוים של כסף, בתוך מעטפה.

סכומי הכסף הם שונים לכל משתתף, אבל הם אינם יודעים זאת ומשערים שכולם קיבלו סכום כסף זהה.

מתחילים לשחק משחק של מכירה פומבית של ממתקים: שוקולד, מסטיקים, סוכריות ועוד. לכל ממתק מחיר אחר. קונים ומוכרים ממתקים, כאשר אחד מכללי המשחק הוא שלא אוכלים את הממתקים - כי הם יזדקקו להם בהמשך המשחק. מי שאוכל - "יאכל אותה" בהמשך.

בשלב מסוים של המכירה המשתתפים קולטים שלכל אחד סכום כסף שונה ושואין שוויון בין המשתתפים בנקודת ההתחלה של המשחק. צפוי שהגילוי יעורר כעס והתקוממות אצל חלק מהמשתתפים.

ייתכן שחלק מה"עניים" ייצרו שותפויות על מנת להצליח לרכוש ממתקים.

אפשר לעצור כאן את המשחק, ואפשר להמשיך אותו כך:

המכירה הפומבית נמשכת, כעת כל אחד משתמש לצורך המכירה בממתקים שיש לו (אם יש לו). אפשר לקנות ממתקים חדשים, אבל רק בעזרת הממתקים שנרכשו בשלב הקודם, ולא בעזרת כסף.

התוצאה היא, שמי שלא הצליח לקנות ממתקים בשלב הקודם אינו יכול לקנות גם עכשיו.

ב. דיון

המנחה יערוך דיון בעקבות המשחק:

איך המשחק מדמה את המציאות החברתית שאתם מכירים?

לימוד

הלימוד הבית מדרשי עובר מן המשחק, שמדמה מציאות חברתית כללית, אל התחום הספציפי של החינוך, והוא שואל: מה יוצר אי־שוויון בחינוך? המקורות מציגים תשובות שונות לשאלה. שני המקורות הראשונים (מסכת אבות והחכם רחמים נסים יצחק פאלאגי) מציגים שתי תפיסות מנוגדות: התפיסה הלא שוויונית של בית שמאי, מול התפיסה השוויונית של בית הלל. מקורות אלה מדגישים את העובדה שאי־שוויון בחינוך מקורו בראש ובראשונה ב**תפיסה** שמחזיקים בה אלו שקובעים את מדיניות החינוך - האם זו תפיסה שוויונית שמבקשת חינוך מעולה לכול, או תפיסה לא־שוויונית שמעדיפה את המצוינים על פני האחרים?

דפנה גולן־עגנון מתארת חוויה אישית שממנה עולה שאי־שוויון בחינוך נוצר על ידי **פרקטיקה של אפליה**, שבה מסלילים תלמידים (לרוב מקבוצות מסוימות) למסלולים מקצועיים ש"סוגרים" את העתיד בפניהם ומצמצמים את אפשרויות ההתקדמות שלהם בחברה.

המחקר של יוסי דהאן ממשיג את החוויה האישית של דפנה גולן־עגנון ומתאר את הגורם המרכזי לאי־שוויון בחינוך שהוא: **סגרגציה** - הפרדה פיזית או חברתית בין קבוצות חברתיות (בניגוד ל"אינטגרציה", שהיא הפגשה ועירוב של תלמידים משכבות סוציאליות או מקבוצות מוצא עדתיות שונות במסגרת לימודים משותפת). סגרגציה נמדדת בשאלה עד כמה תלמידים בישראל לומדים בתוך מוסדות שבהם מיוצגים השכבות והרבדים החברתיים, כלכליים, מעמדיים ועדתיים הקיימים באוכלוסייה. רמת סגרגציה גבוהה מעידה על אי־שוויון - ואכן זה המצב בישראל.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

האסיף מבקש לספר לתלמידים בדרך אינטראקטיבית על סקר הישגים של תלמידים שנערך בשנים האחרונות, ולאחריו לערוך דיון במשמעות התוצאות. את הסקר ניתן לערוך בכיתה בשיטת שאלות ותשובות: על התלמידים לשער את התוצאות; או כסקר אינטרנטי שמשקלל את השערות התלמידים ומציג אותן מיידית כגרף.

א. תרגיל מחשבתי: הישגים בחינוך

תחילה, המנחה מתאר לתלמידים את המציאות ואז מקריא את שאלות הסקר, והתלמידים מוזמנים לשער את התוצאות, המנחה ירכז את השערות על הלוח.

המציאות: ניקח 100 ילדים בני 6, שעושים היום את צעדיהם הראשונים בדרך לבית הספר. כל אחד מהם הוא עולם שלם, שרק מתחיל להתפתח. בכל אחד מהם השקיעו ההורים את מלוא יכולותיהם ותקוותיהם. מה צופן העתיד עבור הילדים?

סקר: המנחה מזמין את התלמידים לשער

1. כמה מהם יגיעו לכיתה י"ב?
2. כמה ייגשו לבחינות הבגרות?
3. כמה מאלה שניגשו ישיגו תעודת בגרות?
4. כמה יגיעו להישגים שיאפשרו להם להתקבל לאוניברסיטאות ומכללות? וכמה באמת יעשו זאת?
5. מיהם הנושרים בדרך?

לאחר שהתלמידים שיערו את התשובות לשאלות, יחשוף המנחה את הנתונים:

1. רק 80 אחוז מתוכם יגיעו לכיתה י"ב.
2. רק 70 אחוז ייגשו לבחינות הבגרות.
3. רק 50 אחוז ישיגו את התעודה המבוקשת.
4. רק 42 אחוז יוכלו להתקבל באמצעותה לאוניברסיטאות ומכללות אקדמיות ורק כ-30 אחוז יעשו זאת.
5. הנושרים בדרך הם ברובם מקבוצות מוחלשות - ערבים, תושבי פריפריה, עולים חדשים. התשובות על פי: אור קשתי, "הפערים במערכת החינוך: זו לא טעות, זו המדיניות", הארץ, 27.8.2013.

ב. דיון בתוצאות המחקר

המנחה יערוך דיון בשאלות:

- האם לדעתכם זו מציאות קבועה - "יש חזקים יותר וחזקים פחות", "תמיד יהיו פערים" - או שאפשר לשנות את המצב?
- איך מתמודדים עם אי-שוויון?

פערים בחינוך: טעות או מדיניות?

ישנה = ילמד
 בן אבות = בעל ייחוס

בית שמאי אומרים: אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר. ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרבו לתלמוד תורה - ויצאו מהם חסידים צדיקים וכשרים.

מסכת אבות דרבי נתן, נוסחא א, פרק ב, ט

הסבירו כל אחת מהשוטות
 מה נראה לכם נכון יותר?

"ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה..." [שמלמדים אפילו למי שאינו מבין תכף מה שאומר לו הרב, ואפילו אם פושע הוא - שלא נותן דעתו (להבין) אחר כמה פעמים (שמסבירים לו)].

התלמיד אינו צריך להיות עניו מקודם [לפני הלימוד], כי בלימוד התורה יצמיח קרן הענוה, כי התורה דרכיה דרכי נועם, והיא תדריכהו לילך בדרך הענוה והשפלות, שבעודו לומד יכיר שערך האדם מועט, כי קצור קצרה ידו, ולא יבקש [התלמיד] את כבודו.

ומה שכתוב במשנה "בן אבות" (כתנאי לקבלה ללימודים), הנה כל ישראל בני אברהם יצחק ויעקב אבות העולם שבזכותם הוא מה שזכינו לתורה.

חכם רחמים נסים יצחק פאלאגי, אבות הרא"ש, אזמיר תרכ"ט, חלק ב: 'העמידו תלמידים הרבה, עמו' (מתורגם)

מה היתרון של חינוך אבואם?

אחרי החופש הגדול בסוף כיתה י"א לא חזרתי עוד ללמוד בתיכון מקיף ג' בבאר שבע. כשחברי התכוננו לבחינות הבגרות, אני כבר עבדתי. לא יכולתי לסבול עוד את הבניין הגדול והענקי הזה על ראש הגבעה שבו הרוח שורקת בחורף והחדרים לוחטים בקיץ. למדתי במגמה ריאלית כי חילקו אותנו בכיתה י' למגמות - נגרות, קוסמטיקה, מכונאות מטוסים, הומנית/ביולוגית, והתלמידים הכי טובים היו בריאלית. אני תמיד אהבתי ספרות - אבל זה לא היה נחשב מספיק - כי ספרות נחשב מקצוע של בנות - ובנות אז וגם היום, נחשבות על ידי מערכת החינוך שוות פחות. [...]

משום מה, רוב האשכנזים שובצו במגמות העיוניות שבסופן זוכים לתעודת בגרות, ורוב המזרחים במסלולים המקצועיים שלימדו אותם שום כלום, פרט לכך שלא כדאי להם לחלום.

דפנה גולן עגנון, הקדמה, מתוך הספר: 'אי־שוויון בחינוך', תל אביב: הוצאת בבל, 2004, עמ' 9

מה התוצאות האפשריות של חלוקה כזו למיני ציבור?
האם נתקלתי בתוצאות כזוהן או התוארת כאן?

הגורם המרכזי לאי־שוויון בין קבוצות חברתיות שונות הוא סגרגציה - ההפרדה בין קבוצות חברתיות בתחומי החיים השונים. סגרגציה מונעת מקבוצות חברתיות מקופחות נגישות למשאבים פרטיים וחברתיים, למקורות של הון כלכלי ותרבותי, לרשתות חברתיות המאפשרות נגישות לתעסוקה, לקשרים עסקיים והשפעה פוליטית. סגרגציה פוגעת ביכולת לצבור עושר ולהשיג נגישות לאשראי, היא מחזקת סטריאוטיפים שליליים של הקבוצות המקופחות וגורמת לאפליה.

יוסי דהאן, "איך מתמודדים עם אי־שוויון?", אתר 'העוקץ', 30.6.2012

איך ניתן להתגבר על אפליות כזו?

שיעור 6

אתם (לא) מחליטים עליי

מטרות

- א. לבחון כיצד ביטויים שונים של אי-שוויון (כמו סגרגציה, הסללה, עמדות של מורים כלפי תלמידים) עלולים לפגוע בתחושת המסוגלות של תלמידים.
- ב. לבדוק עד כמה אפשר להשתחרר מדימויים שנכפים על האדם מבחוץ ולקחת בעלות על תחושת הערך העצמי שלנו.

שאלת המוקד

מי מחליט בשביל האדם למה הוא מסוגל?

אביזרים

פתיה: אפשרות להקרנת סרט מאתר יוטיוב
לימוד: דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיה כולל צפייה בשני קטעים מתוך הסדרה "פנים אמיתיות: השד העדתי" של אמנון לוי. בשני הקטעים נערים צעירים מעיירת פיתוח מדברים עם אמנון לוי על מה שהם רוצים ויכולים לעשות בחיים - בצבא ובעבודה. בדבריהם באות לידי ביטוי תחושת מסוגלות נמוכה והשלמה עם מצב חברתי שבו, לדבריהם, אשכנזים הם רופאים ועורכי דין. מזרחים יכולים לכל היותר לשאוף להיות שוטרים או כדורגלנים.

הלימוד הבית מדרשי ממשיך את העיסוק בשאלת המסוגלות העצמית ובגורמים שמשפיעים עליה, ומתמקד בשאלה: מי מחליט בשביל האדם למה הוא מסוגל? המקורות בדף הלימוד מתארים מדיניות של הסללה, כלומר ניתוב מוקדם של תלמידים צעירים אל מסלולי הלימודים: מסלול אקדמי או מסלול מקצועי. לצידם מובאים בדף מקורות אישיים, המספרים מנקודת מבטם על החלטות שהחליטו אחרים בשבילם, וכיצד החלטות אלה השפיעו על חייהם.

האסיף מסכם את הלימוד הבית מדרשי ומבקש מן התלמידים להתמודד עם התפיסות שעולות מן המקורות, ובעיקר עם השאלה: האם יש לנו הכוח לקחת בחזרה את הבעלות על תחושת המסוגלות שלנו?

מהלך השיעור

פתיח

מגיל צעיר ילדים "יודעים" מה הם יכולים להיות כשהיו גדולים. איך הם יודעים? האם הם מחליטים בצורה חופשית, או שבעצם מחליטים בשבילם? ומה תפקידה של מערכת החינוך: לפתוח אופקים לכל הילדים, או להסליל אותם? (כלומר לנתב תלמידים למסלולים שונים - כמו למשל מקצועי ועיוני).

השיעור יפתח בהקרנת שני קטעים מן הסדרה של אמנון לוי "פנים אמיתיות: השד העדתי" (קסטינה תקשורת, ערוץ 10) הפרק הראשון (קטע א. דקות 14:30-12:20: קטע ב. דקות 17:27-30:00). <http://panim.nana10.co.il/Article/?ArticleID=995592>.

לימוד

הלימוד הבית מדרשי ממשיך את העיסוק בשאלת המסוגלות העצמית ובאנשים והגורמים שמשפיעים עליה, ומתמקד בשאלה: מי מחליט בשביל האדם למה הוא מסוגל?

במקורות הראשון והשלישי "בעלי סמכות" אומרים את דברם: אלישע בן אבויה בתלמוד הירושלמי, מחליט מראש מי מהתלמידים ראוי ללמוד לימוד עיוני ומי לא, ועל ידי כך גורם לתלמידים לעזוב את בית המדרש. זו המחשה מדויקת של פרקטיקת ההסללה. בנייר העמדה של יובל וורגן וגלעד נתן מובאת דעה ("יש הטוענים") שעל פיה דווקא ההסללה לבתי ספר מקצועיים מגדילה את תחושת המסוגלות של תלמידים. כדאי לבדוק האם תלמידים מסכימים לעמדה הזו. האם נכון לקבוע בשלב מוקדם בחיי נער שהוא אינו מתאים ללימודים עיוניים?

המקור השני - דברי חכם חיים אבולעפיה - מציג את הגישה המאפשרת לכל התלמידים הזדמנות שווה בלימודים, על ידי ארגון מתאים של הלימודים בכיתה.

במקור הבא מתארת הבלוגרית "ראומה" את ההשפעה שהייתה לרגע אחד שבו המרצה שלה הביע אי-אמון ביכולתה, ועל ידי כך היא ממחישה עד כמה אנשים תלויים באחרים (ובמיוחד במורים שלהם), כדי להעריך את עצמם ואת היכולות שלהם.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

המנחה יערוך דיון בשאלות:

- היזכרו בסרטים שראיתם בפתיח, האם אתם מסכימים עם הדעה שהוצגה שאשכנזים הם חכמים יותר מספרדים?
- מי מחליט אם אתם יכולים ללמוד לימודים עיוניים, ללכת לאוניברסיטה, לרכוש מקצוע יוקרתי? מי צריך להחליט?
- איך אפשר לשנות את ההחלטה?

אתם (לא) מחליטים עליי

מה קורה לתלמידים כשהם שולטים בחוץ? ?

אלישע בן אבויה היה נכנס לבית המדרש והיה רואה תלמידים יושבים לפני רבם, והיה אומר: מה אלה יושבים כאן? אמנותו של זה בנאי, אמנותו של זה נגר, אמנותו של זה צייד, אמנותו של זה חייט. כיוון ששמעו כך, היו עוזבים את הלימוד.

תלמוד ירושלמי, מסכת חגיגה, פרק ב, הלכה א (מתורגם)

"וְלִמְדַתְּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא יט) ומה שכתב הרמב"ם: 'כיצד מלמדים? הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו כעטרה, (במעגל) כדי שיהיו כולם רואים ושומעים דברי הרב'. וזה כוונתו: "וְלִמְדַתְּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם" - אלו תלמידיכם, וכשנאמר: 'לדבר בם' - שיוכל לדבר עם כולם כשיוקפו לפניו כעטרה, שאם ישבו בערבוביה, אלו שומעים דבריו ואלו לא ישמעו. וביקשנו: 'לדבר בם' - עם כולם, בשווה, כשיוקפו לפניו כעטרה אז מדבר עם כולן בשווה.

חכם חיים אבולעפיה, כל כתבי רבי חיים אבולעפיה, ירושלים: הוצאת מכון המאור, ירושלים, תשנ"ג [1993] כרך ג', יוסף לקח, פרשת ואתחנן, עמ' ל"ג (מתורגם ומבואר)

כיצד הציבור השווה אם כולם לאפשר לתלמידים להחליט וללמוד? ?

[...] יש הטוענים כי מחובתה של המדינה ליצור בעבור התלמידים המתקשים מאוד בחינוך העיוני ערוץ הכשרה חלופי מקצועי. חשיבותו של ערוץ זה [...] אינה רק בהקניית מקצוע אלא בעיקר תרומתו ליצירת תחושות של מסוגלות, הצלחה ומימוש היכולת בקרב תלמידים אשר חשים תסכול וכישלון מתמידים בלימודים עיוניים מוכווני תעודת בגרות.

יובל וורגן וגלעד נתן, "החינוך המקצועי והטכנולוגי בארץ ובעולם", נייר עמדה. מוגש לוועדת החינוך, התרבות והספורט, 13.7.2008, מרכז המחקר והמידע של הכנסת

האם ערוץ הכשרה מקצועי לאפשר תחושות מסוגלות?

הדבר הזה גרם לי לחשוב [...] על הקלות שבה אפשר לנטוע בנו תחושה של חוסר מסוגלות. על הקלות שבה חוסר המסוגלות הזו מכרסמת במהירות וביעילות בכל טיפה של כוח רצון, התמדה או משמעת עצמית.

בכנות, אני לא מרגישה שאני מסוגלת. העובדה שהוא [המרצה שלי] לא חשב שאני מסוגלת חלילה לעומק העצמות שלי והשתלטה לי על הגוף. החלישה לי את השרירים. הוא לא חשב שאני מסוגלת. [...] הוא הסתכל עלי, והוא לא חשב שאני מסוגלת. [...] הוא הסתכל עלי, והוא ראה משהו אחר. ואני נהייתי המשהו האחר הזה בשניות האלה, וכנראה יקח לי כמה ימים לצאת מהמישהי שהוא ראה בי למי שאני יכולה להיות. מסוגלת להיות. [...] במבט אחד הפכתי להיות מעברה. עצלנית, בטלנית. מעבירה את הזמן בין וויינט לפייסבוק לוויינט. מסתכלת באדישות מבוהלת בספר שאני אמורה לקרוא ופותחת קנדי קראש.

"על מחיקה, תחושת מסוגלות ומשמעת עצמית", מתוך: ראומה - בלוג עם תודעה

מה תפקיד התלמיד כאשר התלמידים עצמם החליטו שאינם מתאימות או?

נל אחד יכול

מטרות

- א. לפתח מודעות למציאות החברתית שבה קיימים חסמים מבניים בדרך להישגים ולהצלחה, ולהכיר בקשר שבין נקודות הפתיחה השונות של אנשים שונים לבין יכולת המוביליות החברתית שלהם.
- ב. לפתח את ההכרה בכוחה של השכלה להתגבר על חסמים ולהתקדם, גם אם הדבר דורש מאמץ ונחישות.

שאלת המוקד

איך מתגברים על חסמים בדרך להצלחה?

אביזרים

- פתיח א:** (בהתאם למשחק שבחרתם)
- פתיח ב:** דף משימות קבוצתי (מצורף), כלי כתיבה שונים: סרגל, צבעים, מד זווית, מחוגה וכד' **לימוד:** דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

- הפתיח** מוצע כאן בשתי דרכים לבחירת המנחה.
- הצעה א: תחרות משימות** - משחק המדמה מצב חברתי שבו חסמים שונים מעכבים את ההתקדמות. החסמים המבניים בחברה מומחשים במשחק על ידי הטלת מגבלות על חלק מן התלמידים, שמקשות עליהם את ביצוע המשימות.
- הצעה ב: תחרות משימות** שבה העיקרון זהה למשחק הראשון, רק המשימות הן שונות, וכן משתנות המגבלות שמוטלות על חלק מן הקבוצות.
- הלימוד הבית מדרשי** יעסוק בשאלה: איך מתגברים על חסמים בדרך להצלחה? וינסה לקעקע את האמונה שחסמים הם גזירת גורל שצריך להשלים איתה. המקורות מציגים דמויות המהוות דוגמה ומופת למי שהתחילו "נמוך" מבחינת מצבם הכלכלי, ובכוח נחישותם התגברו על חסמים והפכו להיות מנהיגים.
- האסיף** ממשיך את הלימוד ומסכם אותו בניסיון להבין, מה איפשר להלל ולרוב עובדיה יוסף להתגבר על החסמים החברתיים בדרכם; וכן בדיון בשאלה האם הם מייצגים מקרים יוצאים מן הכלל, נדירים ויחידי סגולה, או שהם מהווים דוגמה שכל אדם יכול ללמוד ממנה? במילים אחרות: האם באמת כל אחד יכול?

פתיח

מהי היכולת של אדם לעצב את עתידו למרות החסמים החברתיים שחוסמים אותנו בדרך? ומה יכול לעזור לו לפרוץ את החסמים האלה? לשיעור זה מוצעות שתי פתיחות לבחירת המנחה.

פתיח א: משחק: תחרות משימות

מטרת המשחק: להתנסות בקושי "להגיע" כאשר נקודת הפתיחה היא שונה.
המשחק הוא קבוצתי, אבל המיקוד של הדיון יהיה בִּיחידים בקבוצה שנקודת הפתיחה שלהם הייתה קשה יותר.
התלמידים ישחקו משחק תחרות משימות בין קבוצות [מרוץ שליחים, העברת חפצים ממקום למקום וכדומה].
מחלקים את הכיתה באופן מקרי לשתי קבוצות. כל קבוצה מקבלת משימה שעליה לבצע קבוצה. הקבוצה הזוכה היא זו המצליחה לסיים את המשימה ראשונה, רק לאחר שכל חברי הקבוצה מילאו את חלקם במשימה.
רגע לפני שמתחילים, נבחרים באקראי שלושה מכל קבוצה: לאחד קושרים את שתי ידיו, לשני - את שתי רגליו, ולשלישי קושרים את העיניים.
רצוי לעשות סיבוב שני ולקשור משתתפים אחרים. אפשר לשנות את המשימה בסיבוב השני.
לסיום, המנחה יערוך דיון קצר:
איך המשחק מדמה את המצב החברתי?

פתיח ב: משחק: תחרות משימות

מטרת המשחק: להתנסות בקושי להגיע למטרה כאשר חסרים כלים ומשאבים.
הכיתה מתחלקת לקבוצות, כל קבוצה מקבלת שורת משימות בתוך מעטפה (דף משימות מצורף להלן).
המשימות הן זהות לכל הקבוצות, אלא שחלק מהקבוצות מקבלות את כל הכלים לביצוע המשימות [סרגל, צבעים, מד זווית וכדומה], בעוד שקבוצות אחרות מקבלות דף משימות בלבד, ללא כלים לביצוע, וקבוצות אחרות מקבלות רק חלק מן הכלים (סרגל בלבד, וכדומה).
הקבוצות צריכות לשבת במרחק אלה מאלה (כדי שייקח זמן עד שיגלו את ההבדלים בין הקבוצות). בכל מקרה, גם כשהדבר יתגלה ויעורר תגובות של הפתעה ו/או התמרמרות או כעס, בקשו מכל הקבוצות לסיים את המשימה באמצעים שבידיהן.
לסיום, המנחה יערוך דיון קצר:
איך המשחק מדמה את המצב החברתי?

התוצאה של האי-שוויון החברתי היא שאנשים שהתחילו את דרכם בנקודת מוצא נמוכה, מבחינת המשאבים שיש להם, יתקשו מאוד להגיע.

מוביליות חברתית היא היכולת של אדם הנמצא במעמד חברתי נמוך, במקום שבו המשאבים מועטים, "לטפס" למעמד חברתי גבוה. בפני אדם השייך למעמד חברתי נמוך ישנם חסמים המונעים ממנו או מקשים עליו לטפס בסולם החברתי. החסמים יכולים להיות חיצוניים ויכולים להיות פנימיים. הם כמו "תקרות זכוכית" מעל לראש, שעוצרות את ההתקדמות שלנו: בלתי נראות, שקופות, אבל ממשיכות.

לימוד

הלימוד הבית מדרשי יעסוק בשאלה: האם המצב הזה הוא גזירת גורל? איך מתגברים על חסמים בדרך להישגים ולהצלחה? הלימוד ינסה לקעקע את האמונה שחסמים הם גזירת גורל שצריך להשלים איתה. המקורות מציגים דמויות המהוות דוגמה ומופת למי שהתחילו "נמוך" מבחינת מצבם הכלכלי, ובכוח נחישותם התגברו על חסמים והפכו להיות מנהיגים גדולים: הלל הזקן וחכם עובדיה יוסף.

הלל התמודד עם הקושי הכלכלי להתפרנס, ניתן להניח שהעובדה שהיה 'עולה חדש' מבבל לא הקלה עליו. אך בנוסף לשכר הלימוד הגבוה (זהה לעלות כלכלת משפחה!), עמד בפניו גם חסם תודעתי: הגישה ההיררכית-סלקטיבית של יושבי בית המדרש. הסיפור מסתיים באמירה: "ראוי זה לחלל עליו את השבת", מכך ניתן להבין, שלפי גישתם לא כל אדם ראוי שיחללו את השבת כדי להצילו.

שני המנהיגים (הלל וחכם עובדיה) הוכיחו את האמרה של חז"ל "היזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה", ובהיותם מנהיגים קידמו את התפיסה שעיקרה "והעמידו תלמידים הרבה".

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

המנחה יסכם את הלימוד ויערוך דיון בכיתה:

בלימוד הוצגו דמויות שמנקודת זינוק נמוכה מאוד הגיעו רחוק, עד שהיו למנהיגים גדולים.

• מה לדעתכם נתן לדמויות האלה את הכוחות להתגבר על החסמים?

• האם כל אחד יכול?

• אמרו חז"ל: "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה" (תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף פא ע"א).

למה הם התכוונו? מה דעתכם על האמירה הזו?

דף משימות קבוצתי לשיעור 7 פתיח ב:

כל אחד יכול

בקבוצה, עליכם לבצע את המשימות הבאות:

• ציירו חמישה כובעים וצבעו כל כובע בצבע אחר.

• שרטטו ריבוע מדויק.

• שרטטו משולש ישר-זווית.

• שרטטו עיגול מושלם, חלקו אותו לארבע וצבעו כל רבע בצבע אחר.

כל אחד יכול

הלל הזקן, בכל יום ויום היה משתכר חצי דינר.
חציו היה נותן לשומר בית המדרש, כדמי כניסה,
וחציו - לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.
פעם אחת לא מצא עבודה, ולא נתן לו שומר בית המדרש להיכנס.
עלה הלל על הגג וישב על פי הארובה,
כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון.
אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג.
כשעלה עמוד השחר התפלאו החכמים שהבית אפל,
הציצו למעלה - וראו דמות אדם בארובה.
עלו ומצאו את הלל מכוסה שלג.
הורידו ממנו את השלג, רחצו אותו והושיבוהו כנגד המדורה.
אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה ע"ב (מתורגם ומבואר)

לוא אילו סווי קשיים הינאנוצ הא?

הרב עובדיה שימש ועוד ישמש מודל לחיקוי מעצם היותו בן עניים שעלה לגדולה. מפעם לפעם הסביר לציבור שלו כי הוא עשה זאת לא באמצעות הכוח הפוליטי אלא באמצעות לימודיו. אלה סייעו לו בסופו של דבר לקנות גם כוח פוליטי. הלקח ברור: הרב עובדיה הורה לציבור שלו כי הדרך מהפריפריה אל המרכז אינה עוברת דרך תנועות מחאה שמהן הוא נרתע, אלא בעיקר דרך ספסל הלימודים, בבחינת "תשקיע - תגיע".

לשיטתו של הרב עובדיה ההשקעה הרצויה עברה דרך לימוד התורה במסגרות של ישיבה מסורתית. אך במידה רבה גישה זו הורתה על לימודים בכלל ואלה הגבוהים בפרט, כיעד שבאמצעותו יכול הנוער המזרחי בפריפריה לרכוש כלים לניידות חברתית במציאות הישראלית.

נסים ליאון, "אהבנו אותו", אמר לי אבא ונאנח", אתר 'העוקץ' 9.10.2013

כיצב אפשר להתגבר על הקשיים? מי אזרחאי אכך?

והעמידו תלמידים הרבה - כדעת בית הלל.
[...] וכמו המעשה של הלל שכינס את כל תלמידיו ואמר להם: תלמידי, כולכם כאן? אמרו לו: הן.
אמר לו אחד מתלמידיו: כולם כאן, חוץ מקטן שבנו. אמר להם הלל: יבוא אותו קטן שעתיד הוא להנהיג את הדור. והביאו את התלמיד, והוא היה לימים רבן יוחנן בן זכאי. מכאן רואים שאין לדחות את הקטנים מפני הגדולים כי הגדיים יעשו תיישים.

פירוש רבינו יונה מגירונדי על מסכת אבות, פרק א, משנה א [מבואר]

מה אנחנו יכולים ללמוד מהלל האזרחי?

שיעור 8

"לעשות צדקה ומשפט"

מטרות

- לדון בשאלה 'מהו צדק במשפט?'
- לבחון את המתח הקיים בין צדק "לפי הספר" לבין העיקרון של "לפנים משורת הדין". מתי נכון להפעיל את העיקרון הזה, לטובת עשיית צדק במשפט?

שאלת המוקד

מהו משפט צדק במקרה של אדם עני שמגיע לידי גניבה?

אביזרים

פתיח: סיפור (מצורף), כלי כתיבה

לימוד: דף לימוד (מצורף)

אסיף: סיפור (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיח מציג סיפור מקרה: הסיפור של איגור קרב, אדם עני שלא מצליח להתפרנס מאז שוחרר מהצבא, והוא נעצר על ידי המשטרה לאחר שפרץ למקום ופתח את המקרר כדי לגנוב אוכל. התלמידים מתבקשים לנחש ולכתוב מה לדעתם פסקו השופטים במשפטו של איגור קרב.

הפתיח מציג את הסוגיה: מצד אחד, ברור שהרקע לביצוע העבירות הינו מצבו הכלכלי הקשה מנשוא של הנאשם, שהביא אותו לחרפת רעב. מצד שני, הנאשם עבר כאן עבירה על החוק. מהו פסק הדין שיש להשית על איגור קרב, ועל פי אילו עקרונות? מהו "צדק" במקרה של איגור?

את השיעור ניתן להמשיך באחת משתי הדרכים:

דרך א: לימוד ואסיף

הלימוד הבית מדרשי מביא מקורות שמהם הלומדים אמורים לחלץ עקרונות משפטיים שיעזרו להם להכריע בסוגיה הנדונה. המקורות מעמידים שני עקרונות זה מול זה: מצד אחד, העיקרון שכולם שווים בפני החוק, ומצד שני, העיקרון של "לפנים משורת הדין". החובה על בית הדין לנהוג במידת החסד.

האסיף מסכם את הלימוד בדיון כיתתי המעמת את שני העקרונות המשפטיים - "לא תכיר פנים" לעומת "לפנים משורת הדין" - ושואל מהו לדעת התלמידים העיקרון שיש להפעיל

במשפטו של איגור, ולמה. בסוף הדיון "מגלים" לתלמידים מה באמת גזרו השופטים במשפט שנערך לאיגור קרב.

דרך ב: לימוד ומשפט מבויים

התלמידים מתחלקים לשלוש קבוצות: תביעה, הגנה ושיפוט.

לימוד בחברותות: כל קבוצה לומדת את המקורות ומחפשת בהם חיזוק לעמדתה.

דיון משפטי: נציג מכל קבוצה - התביעה וההגנה - פורש עמדה מנומקת, ונציג השופטים פוסק ומסביר את ההחלטה.

מהלך השיעור

פתיח

האם כל האנשים אכן שווים בפני החוק?

האם שוויון בפני החוק משמעו לנהוג בכולם באופן אחיד וזהה? השאלה הזאת מורכבת במיוחד בתחום המשפט, שפועל על פי כללים ברורים ונוקשים ונדרש לשפוט "ללא משוא פנים".

נפתח את העיסוק בשאלות אלה במקרה שקרה:

איגור קרב, צעיר בן 22, בלי הרשעות פליליות קודמות, לא מצליח להתפרנס כדי מחייתו מאז שוחרר מהצבא. במצוקתו, הוא פורץ וגונב מצרכי מזון, נתפס ומועמד לדין (תיאור מפורט ראו להלן בדף המצורף לתלמידים אחרי דף הלימוד).

נזמין את התלמידים לכתוב מה לדעתם פסקו השופטים במשפטו של איגור קרב? (לא מה פסק הדין הראוי אלא מה היה פסק הדין במציאות).

בסוף השיעור נחשוף את פסק הדין שניתן.

מנקודת מבט של שוויון וצדק במשפט, המקרה של איגור קרב מציב דילמה: מצד אחד, ברור שהרקע לביצוע העבירות הינו מצבו הכלכלי הקשה מנשוא של הנאשם, שהביא אותו לחרפת רעב. מצד שני, הנאשם עבר כאן עבירה על פי חוק. מהו פסק הדין שיש להשית על איגור קרב, ועל פי אילו עקרונות? מהו "צדק" במקרה של איגור?

מכאן ניתן להמשיך את השיעור בשתי דרכים שיפורטו להלן:

דרך א: לימוד בחברותות ואסיף, כמו בכל שיעור אחר בחוברת.

דרך ב: לימוד ומשפט מבוים, ודרך ניהול המשפט התלמידים מעיינים במקורות.

דרך א: לימוד בחברותות ואסיף

לימוד

הלימוד הבית מדרשי מביא מקורות שמהם הלומדים אמורים לחלץ עקרונות משפטיים שיעזרו להם להכריע בסוגיה הנדונה. המקורות מעמידים שני עקרונות זה מול זה: **מצד אחד**, העיקרון שכולם שווים בפני החוק, שמשמעו שאין להכיר פנים במשפט אלא יש לשפוט קטן וגדול, עני ועשיר, באופן שווה. בגישה זו נוקטים הפסוק וספר החינוך.

מצד שני, עומד העיקרון "לפנים משורת הדין". זוהי הנהגה של אדם יחיד או של בית הדין, לעשות מעבר לחובתו של האדם כלפי חברו, ולנהוג עמו במידת החסד. היפוכה של מידה זו היא ההתנהגות לפי שורת הדין ולפי ההלכה בלבד, ללא התחשבות בטובתו של הזולת. בגישה זו מצדד רבי יוחנן.

הסיפור התלמודי על רבה בר חנה והסבלים הולך רחוק יותר: האמורא רב קובע שיש מקרים שבהם "לפנים משורת הדין" הוא בעצם הדין.

חכם אביטבול מראה בדבריו את הקשר בין משפט צדק לבין צדקה לעני. ניתן לחשוב בעקבות הדברים על דרכים לשילוב בין שני העקרונות הסותרים לכאורה.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

תחילה יערוך המנחה דיון בשאלות:

- האם "עשיית צדק" עם איגור משמעותה "להכיר פנים" (לראות מי האדם ומה תנאי חייו ולפסוק לפי זה) או שמא עשיית הצדק היא הכרעה על פי הגישה ש"אין להכיר פנים"?
- מתי הדין (הצדק) הוא לשפוט "לפנים משורת הדין"?

לסיום, יקרא המנחה את פסק הדין במשפטו של איגור שבדף המצורף, וישווה לתשובות שכתבו התלמידים בתחילת השיעור.

דרך ב: לימוד ומשפט מבנים

כדי להמחיש את הסוגיה המשפטית המוצגת ולחדד עמדות לכאן ולכאן בעניינו של איגור קרב, מומלץ ללמד את השיעור "לעשות צדקה ומשפט" באמצעות המתודה של משפט מבנים. במקרה זה יש להקדיש לנושא שני שיעורים כפולים.

אחרי הפתיח לשיעור, הכיתה תחולק לשלושה צוותים:

1. צוות ההגנה (כולל "נאשם")
 2. צוות התביעה
 3. קבוצת השופטים
- (יש לציין שבדרך כלל במשפט פלילי שופט אחד בלבד יושב בדין. כאן מוצע ליצור קבוצת שופטים לצורך הלימוד).
- לכל צוות יש למנות "ראש" שיהיה האחראי לקבוצה ולתהליך הלמידה.

לימוד בקבוצות

את שלב הלימוד הבית מדרשי לומדת כל קבוצה בנפרד, ותוך כדי הלימוד מבררת לעצמה את עמדתה ואת הנימוקים לעמדה, בהסתמך על המקורות.

אחרי הלימוד יינתן לכל קבוצה זמן הכנה (כ־20 דקות) שבו היא תבחר נציג מטעמה שידבר בדיון המשפטי, ותכין יחד את הדברים שייאמרו בדיון. הדברים צריכים להיות בהירים ומנומקים ולהתבסס הן על המקורות שנלמדו הן על פרטי הסיפור של איגור. בזמן הזה גם השופטים מתייעצים ביניהם לגבי אפשרויות שונות שיעלו במשפט ויבררו את עמדתם.

הדין המשפטי

לאחר שהצוותים התארגנו יש לאסוף אותם למליאה. התביעה תשב בצד אחד, ההגנה בצד אחר והשופטים - במרכז.

1. השופט פותח את הדין.
2. השופט מזמין את התביעה לשאת את דבריה.
3. השופט מזמין את ההגנה לשאת את דבריה.
4. כל צד רשאי לפנות אל הנאשם בשאלות. השופט רשאי גם הוא לשאול את הנאשם שאלות.
5. השופטים מתייעצים ביניהם.
6. השופטים מודיעים מהו פסק הדין שהחליטו להשית על איגור קרב ומביאים נימוקים להחלטתם.

"לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט"

סיפורו של איגור קרב

איגור קרב, צעיר בן 22, בלי הרשעות פליליות קודמות, לא מצליח להתפרנס כדי מחייתו מאז שוחרר מהצבא. את מרבית ימיו הוא מבלה בחיפושי עבודה ומזון. יום אחד, בעודו משוטט, הוא מבחין מבעד לחלון במקרר קטן. הוא מסיט את החלון, נכנס פנימה ופותח את המקרר. לאכזבתו, הוא מגלה שם רק בקבוק שתייה חצי מלא ופחית בירה. הוא שותה את שניהם ויוצא. במהלך היציאה, נפלה מכיסו תעודת הזהות שלו, וכך הוא נתפס בקלות על ידי המשטרה.

הרשויות עצרו אותו באישור בית המשפט למשך שישה ימים תמימים ואף הגישו בקשה לעצרו עד תום ההליכים, בשל היותו מסוכן לשלום הציבור ולרכושו.

על פי: יובל אלבשן, 'על נפקדות הצדק החברתי בחינוך המשפטי בישראל', עלי משפט, 2א, נובמבר 2003

מה אצתכם פסקו השופטים במשפטו של איגור קרב?
 כתבו על פתק מה אצתכם היה פסק הדין שהושת על איגור
 [לא מה פסק הדין הראוי אצתכם, אלא מה היה פסק הדין במציאות].

"לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט"

אפניכם פסק הדין שנפסק לאיגור קרב. השוו אותו לפסק הדין שכתבתם בתחילת השיעור.

פסק הדין במשפטו של איגור קרב

התובעת המשטרית דרשה להטיל על איגור קרב מאסר בפועל כי "מדובר בעבירה מאוד חמורה" ו"מדובר באדם עני שאין לו כסף, ולכן סביר להניח שהוא יפעל באופן דומה [בעתיד], יתפרץ ויגנוב". משהודה, הוגש נגדו כתב אישום שכלל שתי עבירות, החמורות ביותר שניתן היה לייחס לו.

בית המשפט הכיר בכך ש"הרקע לביצוע העבירות הינו מצבו הכלכלי הקשה מנשוא שהביאו לחרפת רעב", אך עדיין סבר שיש לגזור על הנאשם מאסר על תנאי, וגזר על איגור מאסר על תנאי לתקופה של שמונה חודשים למשך שנתיים.

על פי: יובל אלבשן, 'על נפקדות הצדק החברתי בחינוך המשפטי בישראל', עלי משפט, 2א, נובמבר 2003

"לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט"

לא תכירו פנים במשפט, כקטן כגדל תשמעו. דברים א, יז
 שלא יחמול הדיין על החלש והדל בשעת הדין, אלא שידין
 דינו לאמיתו, לא על צד החמלה עליו, אבל ישווה בין
 העשיר והדל, להכריחו לפרוע מה שהוא חייב, שנאמר:
 "וְדָל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ". ונכפל עניין זה במקום אחר,
 שנאמר: "לֹא תִשָּׂא פָנֶי דָל..." (ויקרא יט, טו)

ספר החינוך, מצוה עט

לבוש אסור להשתמש בחלואה בבית המשפט?

אמר רבי יוחנן:
 לא חרבה ירושלים אלא [...] שהעמידו
 דיניהם על דין תורה, ולא נהגו לפנים
 משורת הדין.
 תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף ל ע"ב

לבוש הקפצה על הצוץ אלוהי אהביא לחורבן?

רבה בר בר חנה, שברו לו הסבלים חבית של יין.
 לקח את בגדיהם. באו ואמרו לרב.
 אמר לו [רב לרבה בר בר חנה]: תן להם את בגדיהם.
 אמר לו: זה הדין?
 אמר לו: כן, "למען תלה, בדרך טובים" (משלי ב, כ).
 נתן להם בגדיהם.
 אמרו לו [הסבלים]: עניים אנחנו ועבדנו כל היום, ורעבים אנו ואין לנו דבר.
 אמר לו [רב לרבה בר בר חנה]: לך תן להם שכרם.
 אמר לו: זה הדין?
 אמר לו: כן, "וארחות צדיקים תשמר" (משלי ב, כ).

תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף פג ע"א (מתורגם)

איזה עיקרון מוביל את רב בפסיקה במשפט?

"צדק צדק תרדוף" (דברים טז, כ) למה נאמר בפסוק צדק צדק שתי פעמים?
 לומר לך שאם תעשה צדק במשפט תוכל לרדוף אחר צדק אחר, שהוא לעשות צדקה לעניים.
 פירושו: שופט שעושה צדק במשפט, ודן דין אמת לאמיתה, הופך להיות שותף לקב"ה, לכן זכו ישראל בתורה [...] ואם כן כשזכו ישראל בתורה העולם הוא שלהם ויכולים לתת צדקה. אבל אם יעשו עוול במשפט, אינם שותפים לקב"ה ואינם זוכים בתורה, והעולם אינו שלהם ואין להם במה ליתן צדקה.

חכם עמור אביטבול, עומר התנופה, ירושלים:
 הוצאת ישמח לב - תורת משה, תשנ"ב (1992), עמ' קלב-קלג [מבואר]

כיצד ניתן לשלב בין צדקה לצדק?

החברה שראוי לחיות בה

מטרות

- א. לשרטט חזון של החברה שבה רוצים לחיות, מבחינת יחס האנשים לרכוש ומבחינת היחסים המתקיימים בין חבריה.
- ב. להצביע על השפעת הערכים הדומיננטיים בחברה על היחסים בין בני אדם (למשל: חברה תחרותית מול חברה של ערבות הדדית).

שאלת המוקד

מהם היתרונות של חברה שמושבתת על ערבות הדדית?

אביזרים

- פתיח:** דף משימה לכל קבוצה (מצורף)
- (יש לסמן על גבי הדף של כל קבוצה את העיקרון שאותו היא מציגה)
- לימוד:** דף לימוד (מצורף)
- אסיף:** דפים וצבעים ליצירת סטיקרים

מבנה הלימוד

הפתיח ממחיש שבבסיס כל חברה עומד עיקרון יסודי המעצב את ההתנהגות החברתית-כלכלית שלה. הכיתה פועלת בקבוצות. כל קבוצה מקבלת כרזה ועליה אחד מארבעה כללים חברתיים, השאולים מהמשנה בפרקי אבות ה', י: "שלי שלך ושלך שלי", "שלי שלך ושלך שלי" וכיו"ב. כל קבוצה מתבקשת לדמיין חברה המתנהלת על פי הכלל שהוצג לה ולהמחזיז אירוע בחיי חברה זו.

הלימוד הבית מדרשי מתבסס על השאלה: באיזו חברה כדאי לחיות? בלימוד ממשיכים לחקור את המשנה ממסכת אבות בעזרת מקורות כלליים הבוחנים את המידה הרווחת "האומר שלי שלי ושלך שלי".

האסיף הינו דיון מסכם של הלימוד ומעבר למבט על החברה הישראלית היום: איזו מידה, מבין הארבע שהוצגו, מובילה אותה?

לסיכום הלימוד, ניתן לקיים גם פעילות יצירתית שבה תלמידים יוצרים סטיקרים של כללים קצרים ותמציתיים לחברה שראוי וטוב לחיות בה.

א. המְחֶזָה - 'שלי ושלך'

"שום אדם איננו אי כולו משל עצמו", כתב המשורר ג'ון דאן. אדם חי בחברה והוא חלק מהמרקם האנושי שלה, והחברה שבה אדם חי קובעת במידה רבה את מידת הרווחה והאושר שלו.

באיזו חברה אתם בוחרים לחיות?

השיעור יפתח בפעילות שבה ידמינו התלמידים חֲבֵרוֹת שמתנהלות לפי כללים שונים:

שלי שלך ושלך שלך

שלי שלי ושלך שלך

שלי שלי ושלך שלי

שלי שלך ושלך שלי

הכללים שאולים מהמשנה בפרקי אבות. שם הם מתייחסים למידות להתנהלות אישית של אדם. בפעילות זו הם מוצגים כעיקרון לניהול חברה.

הכיתה תתחלק לארבע קבוצות. כל קבוצה תקבל כלל אחד שלפיו אפשר לנהל חברה. כל קבוצה תתבקש להבין את משמעות הכלל שלה; ולהמחזי סצינה מחיי החברה (כיתה, או בית ספר, או שכונה, או קהילה) שמתנהלת על פי העיקרון שהוצג לה.

התלמידים יעבדו בקבוצות לפי דף המשימה לפתיח המצורף. כל קבוצה תכין מחזה קצר ותציג אותו לפני כל הכיתה.

ב. דיון

המנחה יערוך דיון במחזות השונים שהוצגו:

באיזו מן החברות שהומחזו הייתם רוצים לחיות?

לימוד

הלימוד הבית מדרשי מתבסס על השאלה: באיזו חברה היינו רוצים לחיות? בלימוד ממשיכים לחקור את המשנה מפרקי אבות ה', י. הפעם התלמידים מקבלים את המקור המלא, שכולל את השיפוט, החיובי או השלילי, שמציגים חז"ל לגבי כל אחת מן המידות (בעוד שהסטיקרים שהוצגו בפתיח הראו את המידות בלבד). הפירוש למשנה מדייק איך הכלל שנראה הוגן "שלי שלי ושלך שלך" יכול ליהפך להתנהגות המאפיינת את סדום: אדישות והתנכרות לצרכי הזולת.

לאחר הלימוד הכולל של המשנה, מובא הסיפור המדרשי על פלוטית בת לוט, שנאלצת לתת צדקה בסתר. הסיפור הסמלי מתאר את האווירה בסדום - העיר המייצגת במקרא את החברה המושחתת, שצעקת העוול שבה עלתה לשמים ולכן היא נחרבה.

בהמשך, מובא מקור המתמקד בכלל: "האומר שלי שלי ושלך שלך". מסתבר שכלל זה מתאר באופן תמציתי ומדויק את העמדה הליברטריאניסטית (או הקפיטליסטית) - כך לפי ד"ר אושי שהם קראוס. לדבריו, תפיסה זאת, מעצבת חברה שמבוססת על ערכים של אנוכיות ועל יחסים של ניכור ואטימות.

חכם אזולאי, בפירוש למשנה אחרת בפרקי אבות, מעלה תובנה על נחיצות גמילות חסדים לכל אדם (עני ועשיר, יהודי וגוי) לקיומה של החברה האנושית.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

אסיף

א. המנחה יערוך דיון בשאלות:

- איך תסבירו את העובדה שהכלל "שלי שלי ושלך שלך" נחשב על ידי חלק מהחכמים ל'מידת סדום', כלומר לכלל של רשע ואנוכיות קיצונית?
- מדוע אנוכיות היא "מידת סדום", אף שאין פה פגיעה באחר אלא רק היעדר של ערבות הדדית?
- מהו הכלל השולט היום בחברה הישראלית, לדעתכם?
- מהו הכלל שהייתם רוצים שישלוט בחברה הישראלית?

ב. פעילות סיכום יצירתית: "שירת הסטיקר"

- התלמידים יתחלקו לקבוצות ויצרו סטיקרים לחברה שטוב לחיות בה.
- כל קבוצה תצלם "סלפי" (selfie = צילום עצמי) עם הסטיקר.
- התלמידים ידפיסו את התמונות ויצרו מהן תערוכה ברחבי בית הספר.

החברה שראוי לחיות בה

שלי שלי ושלך שלך

שלי שלך ושלך שלי

שלי שלך ושלך שלך

שלי שלי ושלך שלי

משימה לקבוצה

- קראו יחד את הכלל בכרזה שקיבלתם, ונסו להבין היטב את משמעותו כעיקרון המנחה חיים בחברה. חשבו יחד איך נראית חברה כזו:
 - מה הערכים השולטים בה?
 - מה יחסו של אדם בחברה הזו לרכוש?
 - מה היחסים בין האנשים באותה חברה?
- כתבו והמחיזו אירוע מחיי חברה [כיתה, או בית ספר, או שכונה, או קהילה] שמתנהלת על פי העיקרון בכרזה שקיבלתם.
- הציגו את המחזה לפני כל הכיתה.

החברה שראוי לחיות בה

עם הארץ הוא כינוי קדום ליהודים שלא היו בקיאים בהלכה. כיום ביטוי זה משמש בעיקר ככינוי גנאי לציון בורות בתחומים שונים.

במקורות הקדומים **חסיד** הוא אדם העושה מעשים טובים שאינם חובה על פי ההלכה, אלא לפנים משורת הדין.

לפניו הלא "שלי שלי ושלך שלך" לנפטר כ"לויפת סצוק"?

ארבע מידות באדם:
 האומר: שלי שלי ושלך שלך, זו מידה בינונית;
 ויש אומרים, זו מידת סדום.
 שלי שלך ושלך שלי - עם הארץ.
 שלי שלך ושלך שלך - חסיד.
 שלי שלי ושלך שלי - רשע.

מסכת אבות פרק ה משנה י

איזה סוג של אדם אינו חובב ארומ? הנאה אחריו גם אם הוא לא נפגע מכך?

"זו מידת סדום" - קרוב הדבר לבוא לידי מידת סדום, שמתוך שהוא רגיל בכך אפילו בדבר שחברו נהנה והוא אינו חסר, לא ירצה ליהנות את חברו, וזו היתה מידת סדום.

רבי עובדיה מברטנורא, פירוש למסכת אבות פרק ה משנה י

אפי איזה מן הכלאים נהגה העיר סצוק אצעתקם?

פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום.
 ראתה עני אחד מדוקר ברחוב העיר ועגמה עליה נפשה [הצטערה].
 מה היתה עושה?
 בכל יום כשהיתה יוצאה לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מה שבביתה ומאכלת לאותו עני.
 אמרו [אנשי העיר]: מאין חי העני הזה? וכשידעו בדבר הוציאוה לישרף.

ילקוט שמעוני לתורה, פרשת וירא רמז פ"ג

ליברטריאניסט libertarian - אדם המאמין כי לאדם זכות קניין בגופו וברכושו והוא חופשי לעשות באלו כרצונו, כל עוד הוא אינו פוגע בזכותם של אחרים לנהוג כך.

יגיד ליברטריאניסט: אני אדם חופשי. הרכוש שלי שייך לי, כי הוא תוצר הכישרונות שלי, או שקיבלתי אותו בירושה מאדם שעשה אותו בזכות הכישרונות שלו, ולכן אני לא חייב שום דבר לאף אחד. ובעיקר, אני לא רוצה שהמדינה תחייב אותי להשתתף במימון אנשים אחרים. למשל, אנשים שאין להם כישרונות כמו שלי, שאינם חרוצים כמוני, או סתם כאלה שלא זכו למזל שאני זכיתי לו.

ד"ר אושי שהם-קראוס, "מוסר ומיסוי: מדוע עלי לממן אנשים לא חרוצים?", ynet, 27.5.2011

לאיזה כאלו צולמים הצברים?

קיבוץ מדיני - חברה אנושית: קהילה, עיר, מדינה

"יהי ביתך פתוח לרווחה" - פירוש: שלא ירגיל עצמו להכניס בביתו (את) העניים לבד, אלא יהי ביתו פתוח לכל עובר ושב - בין עשיר ובין עני, שיהיה להם רווחה ונחת רוח. כי זאת המצווה (הכנסת אורחים) היא יקרת הערך, (גם) עם העשירים שלא חסר להם כלום, (וכל שכן כלפי העניים).

[...]

והעניין הוא שהקיבוץ המדיני שהוא קיום העולם, הוא קיומו ועיקרו על זאת המצווה, שאי אפשר שיהיה הקיבוץ המדיני, ולא יושלם סידורו, אלא בהיות בני המדינה עוזרים זה לזה וגומלים חסד זה לזה במלאכות ובפעולות כנודע.

[...] וזה שאמר התנא: "יהיה ביתך פתוח לרווחה" - לכל אדם, שלא יהיה סגור בפני שום אדם אפילו מהגויים וכיוצא, ובזה ימשך מזה מידה אחרת טובה: "ויהיו עניים בני ביתך", שלא יתביישו להיכנס לביתך.

חכם אברהם אזולאי, 'אהבה בתענוגים': פירוש לפרקי אבות, ירושלים: הוצאת אורות החיים, תשמ"ז (1987), עמ' כד (מבואר)

לבוש החברה של מצוי חכם אזולאי היא חברה חזקה?

שיעור 10

איך עושים שינוי חברתי?

מטרות

- א. להציג שתי דרכים לשינוי חברתי: צדקה (=סיוע לנזקקים) לעומת צדק (=שינוי המבנה החברתי-כלכלי שהוביל למצוקה).
- ב. לבחון האם שתי הדרכים לשינוי חברתי הן מנוגדות זו לזו, או משלימות זו את זו.

שאלת המוקד

איזה מהלך מביא לשינוי חברתי משמעותי: צדקה או צדק?

אביזרים

- פתיח:** סיפורי כוכב הים (מצורף)
- לימוד:** דף לימוד (מצורף)

מבנה הלימוד

הפתיח מציג שני סיפורים שונים על כוכבי הים, כמשל לשתי הדרכים בשינוי חברתי: הדרך הפרטנית והדרך המבנית. הדרך הפרטנית יוצרת שינוי חברתי במישור הבין-אישי, במעגלים ה"קטנים" יותר - עזרה לאדם אחד, או עבודה קהילתית וכדומה. לעומתה, הדרך המבנית יוצרת שינוי במישור הציבורי הרחב. היא מחפשת את הגורמים לעוול חברתי מסוים ונאבקת בגורמים עצמם, כדי לשנות את המבנה שיצר את התופעה.

הלימוד הבית מדרשי עוסק בשאלה: איך עושים שינוי חברתי? המקורות מציגים עמדות שונות בשאלה מה עדיף, שינוי פרטני או שינוי מבני; צדקה או צדק חברתי, ואולי ניתן לשלב ביניהם?

האסיף מסכם את הלימוד בדיון כיתתי בשאלת המוקד של הלימוד - האם שתי הדרכים לשינוי חברתי הן מנוגדות או משלימות? וכן בחיבור אישי לשאלה - איזו מן הדרכים עדיפה בעיניכם?

הנספח מציע לסכם את הלימוד בתכנון וביצוע של ריקוד "פלאש מוב" על סוגיה חברתית, על פי בחירת התלמידים. ה"פלאש מוב" הוא מתודה שמגייסת את כלל התלמידים לפעילות והיא גם מאפשרת לתת ממד פומבי לתהליך הלמידה שהם עשו.

מהלך השיעור

פתיח

איך עושים שינוי חברתי? דרכי השינוי שונות ומגוונות, ויש מחלוקת מהי הדרך האפקטיבית ביותר. השיעור פותח בקריאת שני הסיפורים שבדף הפתיח, סיפורים המתווים שתי דרכים שונות לשינוי.

בעקבות הסיפורים, המנחה יערוך עם התלמידים דיון קצר בשאלות:

• מיהם "כוכבי הים" שהייתם רוצים להציל בחברה הישראלית?

• מהי הדרך הנכונה להציל אותם, לדעתכם?

לימוד

הלימוד הבית מדרשי ממשיך את הדיון בשאלה מהו שינוי חברתי משמעותי? הפעם על ידי בחינת שתי הדרכים לפעולה - דרך הצדק החברתי ודרך הצדקה - והיחס ביניהן.

צדק חברתי הוא שינוי במדיניות ובמבנים החברתיים שהובילו לפערים חברתיים. הצדק מחפש את הגורמים לבעיה כדי לפתור אותם מן השורש.

צדקה היא לא רק נדבה לקבצנים! צדקה נוגעת לתחום היחסים בין בני האדם ועוסקת בעזרה לאנשים המוחלשים. הצדקה "מצילה" אנשים מסוימים בלי לשנות את מבנה העומק שגרם למצוקה של אותם אנשים.

הלימוד הבית מדרשי מבקש לחקור, לאור הפתיח, את השאלה: מהו שינוי חברתי משמעותי? תוך עיון במקורות המציגים עמדות שונות בשאלה מה עדיף, שינוי פרטני או שינוי מבני; צדקה או צדק חברתי.

הסיפור התלמודי מדבר על נחיצות הצדקה לקיום החברה.

יוסי דהאן ומרטין לותר קינג מציגים, כל אחד מהם בנפרד, עמדה חד-משמעית בעד שינוי חברתי מבני ונגד שינוי פרטני ו"קטן". דהאן מרחיק לכת ומגנה את הצדקה, בטענה שהיא מנציחה מצב של אי-צדק ומחלישה את הנזקקים. לדעתו, שינוי חברתי של ממש הוא רק שינוי מבני, שינוי בשורשי התופעה - במדיניות הפוליטית. גם עמדתו של מרטין לותר קינג היא ששינוי מצב של אי-צדק, למשל של עוני, יכול לקרות רק על ידי שינוי המבנים שיצרו אותו.

חכם בן ציון עוזיאל מציג עמדה אחרת, האופיינית למסורת היהודית: צדק וצדקה אינם מנוגדים אלא משלימים זה את זה. העיקרון של "וחי אחיך עמך" כולל בתוכו גם את הממד הבין-אישי וגם את הממד המבני.

להבנה שלמה של המהלך הלימודי יש לעיין בדף הלימוד המצורף בהמשך.

המנחה יערוך דיון בשאלות:

- האם צדק וצדקה הם שתי דרכים מנוגדות זו לזו או משלימות זו את זו, במאבק לשינוי חברתי?
- איזו מן הדרכים "מדברת" אליכם יותר?

איך עושים שינוי חברתי?

הסיפור על כוכבי הים 1

אדם, אשר טייל לאורך חוף הים, ראה ממרחק ילדה קטנה הצועדת לאורך החוף. הילדה התכופפה, הרימה דבר מה וזרקה אותו לים. הדבר עורר את סקרנותו והוא צעד לעברה. כשהתקרב, ראה שהיא מרימה כוכב ים ומשליכה אותו לים.

הוא ניגש אליה ושאל: "מה את עושה, ילדונת?" היא הרימה את מבטה בתימהון, כאומרת: "האם אינך רואה מה אני עושה?" ולכן אמרה: "אני מרימה כוכבי ים ומשליכה אותם לים."

"כן", אמר, "אני רואה מה את עושה, אבל בעצם התכוונתי לשאול מדוע את משליכה כוכבי ים בחזרה לים?" השיבה לו הילדה: "אני באה הנה בכל יום, צועדת הלוך ושוב על החוף, מרימה כוכבי ים רבים ככל האפשר, ואז מחזירה אותם לים. אם לא אחזיר אותם לים, כוכבי הים יישארו על החול, שם הם אינם יכולים לקבל חמצן - וימותו."

וחוץ מזה, בכל יום, בשעות הערב המוקדמות, באים הנה אנשים ואוספים את כוכבי הים. הם לוקחים אותם הביתה ומבשלים אותם במים רותחים. לאחר מכן הם מוכרים את הצדפות לתיירים. אני לא רוצה שכוכבי הים ימותו. לכן אני באה לכאן מדי יום, גומאת מרחק גדול ככל האפשר על החוף, ומרימה את כוכבי הים הנמצאים על החוף.

אני זורקת אותם בחזרה לים, ובו הם יכולים לשוב ולנשום."

אמר לה אותו אדם: "אבל, ילדונת, האם אינך מבינה שזו בעיה כבירה? הרי את רק ילדה קטנה, ואינך יכולה ללכת יותר מקילומטר וחצי בכל יום. כוכבי הים מתים על החופים בכל רחבי העולם."

אין כל סיכוי שתוכלי להשפיע ולפתור את הבעיה האדירה הזו."

היא הרימה אליו את עיניה בחשדנות, ולאחר מכן הסתובבה, הרימה כוכב ים והשליכה אותו למרחק של כעשרה מטרים לתוך הים. היא הצביעה לעבר הכוכב, הביטה אליו, חיכה ואמרה: "על מצבו של כוכב הים הזה דווקא השפעתו."

הסיפור על כוכבי הים 2

אדם, אשר טייל לאורך חוף הים בכל יום, ראה אין ספור כוכבי ים הנפלטים אל החוף ומתים שם. בכל יום, בשעות הערב המוקדמות, הוא ראה אנשים שבאים ואוספים את כוכב הים, הם לקחו אותם הביתה ובישלו אותם במים רותחים. לאחר מכן הם מכרו את הצדפות לתיירים. לאותו האדם כאב הדבר מאוד, הוא לא רצה שכוכבי הים ימותו. ולכן הוא בא מדי יום, והרים את כוכבי הים הנמצאים על החוף.

יום אחד ניגשה אליו ילדה קטנה שצעדה לאורך החוף.

היא ניגשה אליו ושאלה: "מה אתה עושה?"

האיש הרים את מבטו בכאב וסיפר לה על בעייתם של כוכבי הים ועל איך בכל יום מתים כל כך הרבה כוכבים מחוסר חמצן, הוא המשיך ותיאר את כאבו הגדול ואת הצורך לעזור לכוכבי הים.

הילדה הנהנה ונראה כי היא מבינה את הבעיה, אך באופן מפתיע לאחר שהאיש סיים את דבריו, במקום לעזור לו להרים כוכבים, היא פנתה לאחור והלכה בצעדים מהירים.

"הי", קרא לה האיש בתדהמה, "ילדה, לאן את הולכת?! לא אכפת לך מכוכבי הים?"

"בטח" אמרה הילדה, "אני הולכת לראות מי האידיוט שמשליך אותם לחוף!"

מקור: אנונימי

איך עושים שינוי חברתי?

בנימין הצדיק היה ממונה על קופת צדקה (השייכת לציבור). פעם אחת באה אישה לפניו בשנות בצורת, אמרה לו: רבי, פרנסני! אמר לה: העבודה (אני נשבע), שאין בקופה של הצדקה כלום! אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אישה ושבעה בניה מתים! עמד ופרנסה מ(הכסף) שלו. לימים חלה ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, אתה אמרת: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ובנימין הצדיק שהחיה אישה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות אלו? (בגיל צעיר כל כך?) מיד קרעו לו גזר דינו, ואמר התנא: הוסיפו לו עשרים ושתיים שנה על שנותיו.

תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף יא ע"א

איזה ערך הנחה את בנימין הצדיק בתפקיבו ובחיינו? ?

זהו זמן מתאים לומר כמה דברים בגנות הצדקה ובזכות הצדק, לנסות לשרטט את ההבחנה בין שני המושגים הללו וההקשרים החברתיים בהם הם מיושמים. [...]
 בניגוד לצדק המגלם מדיניות פומבית של מוסדות פוליטיים, צדקה היא מעשה אינדיווידואלי של יחידים. בעוד שצדק עוסק בצרכים לטווח ארוך של בני אדם ובמדיניות שעניינה טיפול בשורשי הבעיות החברתיות והכלכליות, צדקה עוסקת בסימפטומים, בצרכים מידיים חלקיים. [...]
 בעוד שעקרונות צדק עוסקים במידה מסוימת בשינוי ההסדרים המוסדיים שגורמים לאי־צדק, צדקה מנציחה את המצב הקיים [...]. היא לא מעצימה את הנזקקים ולעתים רק מגבירה את תלותם בבעלי הממון והכוח.

יוסי דהאן, 'צדק, לא צדקה, יציל ממות', מתוך אתר 'העוקץ' 10.9.2004

אילו יתרונות יש למדיניות של צדק על פני פשוטות של צדקה?

חמלה אמיתית היא יותר מהשלכת מטבע לקבצן. היא אינה מקרית ושטחית. היא מובילה להבנה שמבנה המייצר קבצנים הוא מבנה שיש לבנותו מחדש.

מרטין לותר קינג, נאום בריברסייד, ניו יורק, 4.4.1967

לפניו מבנה חברתי שאינו מייצר קבצנים מעיד על חמלה?

כל התורות הסוציאליות אינן יכולות לתת לאדם אותה מידת הצדק המוחלטת שהיא נכללת במאמר קצר לאמור: "יחי אֶחֱיךָ עִמָּךְ" (ויקרא כה, לו). החיים האנושיים הם חיי אחווה שכל אחד מאתנו מצווה לחיות ולהחיות, או יותר נכון - לחיות כדי להחיות את הכול ובכל היכולת.

חכם בן ציון חי עוזיאל, הגיוני עוזיאל, ירושלים: הוצאת הוועד להוצאת כתבי הרב, חלק א, עמ' 206

כיצד משלבת מצוות "ויהי אחיך עמך" בין צדקה לצדק?

תכנון "פלאש מוב" על נושא חברתי

כהמשך וכסיכום לשיעור "איך עושים שינוי חברתי?" מומלץ להכיר לתלמידים את המתודה של "פלאש מוב" בדרך של התנסות.

"פלאש מוב", flash mob, הוא התכנסות של קבוצת אנשים גדולה במקום ציבורי כלשהו, שמבצעת פעולה יוצאת דופן ומפתיעה למשך זמן נתון (בדרך כלל כמה דקות), ונעלמת כפי שהופיעה.

החן והייחודיות בהופעות "פלאש מוב" הן בגורם ההפתעה ובכוחה של היצירה המשותפת שלוכדת את תשומת לבו של הקהל כאשר אינו מוכן לכך.

ה"פלאש מוב" נוצר לראשונה בשנת 2003 כמחאה צרכנית נגד חנויות היוקרה במנהטן. ההתפתחות הטכנולוגית של רשת האינטרנט ועלייתן של הרשתות החברתיות, יוטיוב ויישומי מיקרו-בלוגינג כמו טוויטר - תרמו ליכולת לתקשר ולארגן קבוצות גדולות של אנשים למען מטרה מסוימת.

היום יוצרים "פלאש מוב" למטרות שונות ומגוונות: לעורר מודעות חברתית לנושא מסוים; לפרסם אירוע או מוצר או חברה; להפתיע חברים באירוע/מסיבה או בחגים; וסתם לשמח אנשים פתאום באמצע היום.

דוגמאות

• "פלאש מוב" - יום המודעות נגד כולסטרול:

www.youtube.com/watch?v=y-lu9Q1zg6E

• "פלאש מוב" יום הצלת חיים:

www.youtube.com/watch?v=Kvh_3EQYNe8

דף המשימה המצורף מנחה את התלמידים כיצד לארגן "פלאש מוב" בעצמם.

דף משימה לשיעור 10:

תכננו פעולת "פלאש מוב"

- א. בחרו במשותף נושא של צדק חברתי שתרצו לעורר מודעות אליו.
- ב. תכננו כיצד תעלו את הנושא למודעות בעזרת "פלאש מוב".
- ג. בחרו את המוזיקה/שיר הרקע ל"פלאש מוב".
- ד. הכינו יחד ריקוד "פלאש מוב" [שכבתי או כיתתי], וערכו חזרות על הריקוד עד שתרגישו שזה עובד בצורה מתואמת ומקצועית.
- ה. חשבו על דרכים להבליט את המסר שלכם: פוסטרים עם היגדים בעלי משמעות, גרפיטי, חולצות עם כתוביות וכדומה.
- ו. תאמו את כל התיאומים הדרושים.
- ז. בצעו את ה"פלאש מוב" באחת ההפסקות בבית הספר או בקהילה. אל תשכחו את גורם ההפתעה! לא מגלים לאף אחד מראש...

תודה ליוצרים, להוצאות ולבעלי הזכויות שאפשרו באדיבותן שימוש בקטעים מיצירותיהם

14	קטע מתוך הספר: 'התגנבות יחידים' מאת: יהושע קנז, עמוד 596, 1986, באדיבות הוצאת עם עובד
15	קטע מתוך הספר: 'שו"ת בנין אב' מאת חכם אליהו בקשי דורון, חלק ד' סימן ע"ח באדיבות מוסדות בנין אב
	קטע מתוך המאמר של אילן ליאור, פורסם בעיתון הארץ 4.8.2013, באדיבות עיתון הארץ
19	קטע מתוך השיר: נשים קטנות, ויקי שירן, 2005, באדיבות הוצאת עם עובד
20	קטעים מתוך המאמר: 'ללמוד את העתיד' מאת: פרופסור דוד פסיג, באדיבות אתר אוניברסיטת בר אילן
21	קטע מתוך הספר: 'קולו של יעקב' מאת: חכם יעקב רקח, תשס"א, דף קנ"ו, באדיבות מרכז אור שלום, בת ים
29	קטעים מתוך המאמר: 'שינוי וצמיחה אישית דרך קפיצת הקאנגורו' מאת: תמר יואל, באדיבות אתר האינטרנט 'מאמרים'
34	קטע מתוך הספר: 'כמעין המתגבר' מאת: איין ראנד, 1954, עמוד 742, באדיבות: אופס הוצאה לאור
	קטע מתוך המאמר: 'פרוייקט הפרטת המחשבה' מאת: גל גבאי, 2013, באדיבות אתר האינטרנט 'המקום הכי חם בגיהנום'
37	קטע מתוך דו"ח המחקר: 'נגישות להשכלה גבוהה בקרב צעירים מהפריפריה החברתית בישראל', מאת: יריב פינגר, חנה איילון ועודד מקדוסי, 2013 באדיבות קרן גנדי
39	נתונים מתוך המאמר של אור קשתי, פורסם בעיתון הארץ 27.8.2013, באדיבות עיתון הארץ
41	קטע מתוך הספר: 'אי-שוויון בחינוך' מאת: ד"ר דפנה גולן-עגנון, 2004, עמוד 29, באדיבות הוצאת בבל
	קטע מתוך המאמר: איך מתמודדים עם אי שוויון, יוסי דהאן, 2012, באדיבות אתר האינטרנט 'העוקץ'
46	קטע מתוך הספר: 'כל כתבי רבי חיים אבולעפיה', תשנ"ג, כרך ג', עמוד ל"ג, באדיבות הוצאת מכון המאור, ירושלים
47	קטע מתוך המאמר: 'החינוך המקצועי והטכנולוגי בארץ ובעולם' מאת: יובל וורגן וגלעד נתן, 2008, באדיבות מרכז המחקר והמידע של הכנסת
	קטע מתוך המאמר: 'על מחיקה, תחושת מסוגלות ומשמעת עצמית', 2013 באדיבות: ראומה בלוג עם תודעה
51	קטע מתוך המאמר: 'אהבנו אותו, אמר לי אבא ונאנח' מאת: נסים ליאון, 2013, באדיבות אתר האינטרנט 'העוקץ'
57	על פי המאמר: 'על נפקדות הצדק החברתי בחינוך המשפטי בישראל' מאת: יובל אלבשן, 2002, עלי משפט, 2, באדיבות המחבר
59	קטע מתוך הספר: 'עומר התנופה' מאת: חכם עמור אביטבול, תשנ"ב, עמוד קל"ב-קל"ג, באדיבות הוצאת ישמח לב-תורת משה, ירושלים
65	קטע מתוך המאמר: 'מוסר ומיסוי: מדוע עלי לממן אנשים לא חרוצים' מאת: ד"ר אושי שהם-קראוס, 2011, באדיבות אתר ynet
	קטע מתוך הספר: 'אהבה בתענוגים' מאת: חכם אברהם אזולאי, תשמ"ז, עמוד כ"ד, באדיבות הוצאת אורות החיים, ירושלים
71	קטע מתוך המאמר: 'צדק, לא צדקה, יציל ממוות' מאת: יוסי דהאן, 2004, באדיבות אתר האינטרנט 'העוקץ'
	קטע מתוך הספר: 'הגיוינו עוזיאל' מאת: הרב בן ציון חי עוזיאל, תשי"ג, כרך א', עמוד 206, באדיבות הועד להוצאת ספרי הרב, ירושלים

יצירות שפורסמו בהסדר עם אקו"ם

21	קטע מתוך השיר 'חלום' מלים ולחן: אביהו מדינה
27	השיר 'ציאת מצרים' מילים ולחן: אתי אנקרי

כל ישראל חברים - אליאנס

ארגון חינוכי, שהוקם לפני כמאה וחמישים שנה כמסגרת חינוכית נועזת, שנועדה לאפשר לתלמידים יהודים להשתלב בתוך הסביבה בה הם חיים, תוך הקניית השכלה אוניברסלית וחיזוק המסורת היהודית. עם השנים, הפך הארגון למעצמה חינוכית ששינתה את העולם היהודי. מאז עברו בשעריו יותר ממיליון תלמידים.

המסע שהתחיל כל ישראל חברים - אליאנס לפני כמאה וחמישים שנה, רלוונטי מאין כמותו לחברה הישראלית. המפגש בין יהדות צרפת, על ערכי הנאורות, ההשכלה, ההומניזם והשוויון - לבין המסורת המופלאה של יהודי המזרח יצר תמהיל של יהדות פתוחה, נינוחה, מחוברת ומכילה.

היום כל ישראל חברים - אליאנס ממשיך את המסע בשלושה תחומים מרכזיים:

- **חינוך יהודי חברתי** - קידום תפיסה לא דיכוטומית של יהדות השייכת לכולם, שילוב בין המסורת היהודית לבין הסיפור החברתי וביסוס יהדות קהילתית פתוחה ומחברת.
- **מצוינות חינוכית** - מתן הזדמנות שווה לכל תלמיד ותלמידה, חיזוק תחושת המסוגלות של תלמידים ללא קשר למקום מגוריהם או יכולותיהם הכלכליות.
- **רווחה וחוסן חברתי** - מימוש הזכות לחיים בכבוד, הענקת מרחב בטוח לנערים ונערות, הנעת בני נוער להצלחה.

מפת"ח - מרכז פיתוח תהליכים חינוכיים

המרכז תומך ומלווה את העשייה החינוכית של "כל ישראל חברים - אליאנס" תוך פיתוח שפה ייחודית בעזרת שלוש דרכים מרכזיות:

- **מאגרי מידע** - איסוף מקורות המהווים את עולמות התוכן והערכים של הארגון והקמת מאגרי מידע נגישים.
- **תכניות לימודים** - פיתוח וכתובת חומרי לימוד איכותיים הבונים את יסודות השפה ומשמיעים את קולה.
- **תהליכים חינוכיים** - בניית כלים פדגוגיים, חינוכיים וזהותיים המקדמים את התהליכים בתחומי הפעילות.

